

IZVJEŠTAJ O IMPLEMENTACIJI PROCESA TRANZICIJSKE PRAVDE U HRVATSKOJ - 2024.

Izdavač:
Inicijativa mladih za ljudska prava Hrvatska,
Garićgradska ulica 7a, 10000 Zagreb,
www.yihr.hr

Za izdavača:
Senna Šimek

Autorica:
Margareta Blažević

Analiza podataka:
Margareta Blažević,
Tita Mikulaš,
Monika Jurić

Prikupljanje podataka:
Nika Vicković,
Tita Mikulaš,
Karla Markulin,
Margareta Blažević

Uredništvo:
Senna Šimek,
Tita Mikulaš

Grafičko uređenje:
Maja Mikša

Godina izdanja:
2025.

*Financirano sredstvima Europske unije. Izneseni stavovi i mišljenja su stavovi i mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima i mišljenjima Europske unije ili Europske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Europska unija ni EACEA ne mogu se smatrati odgovornima za njih.
Program Impact4Values sufinancira Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.*

6	UVODNA RIJEČ
8	TRANZICIJSKA PRAVDA
15	METODOLOGIJA
26	METODOLOGIJA: PRAĆENJE PROCESA I PRIKUPLJANJE PODATAKA
28	METODOLOGIJA: ANALIZA PODATAKA
31	TRANZICIJSKA PRAVDA: HRVATSKA U 2024. UTVRĐIVANJE I PROMOCIJA ISTINE
44	TRANZICIJSKA PRAVDA: HRVATSKA U 2024. PROCESUIRANJE ODGOVORNIH ZA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA
52	TRANZICIJSKA PRAVDA: HRVATSKA U 2024. REPARACIJE
60	TRANZICIJSKA PRAVDA: HRVATSKA U 2024. INSTITUCIONALNE REFORME
68	TRANZICIJSKA PRAVDA: HRVATSKA U 2024. DRUŠTVENI OPORAVAK
79	ZAKLJUČAK

POPIS AKRONIMA

BIH - Bosna i Hercegovina

MKSJ - Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju

MRMKS - Međunarodni rezidualni mehanizam za kaznene sudove

SFRJ - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

UN - Ujedinjene nacije

YIHR - Inicijativa mladih za ljudska prava (Youth Initiative for Human Rights)

ICMP - International Commission on Missing Persons (Međunarodna komisija za nestale osobe)

HVO - Hrvatsko vijeće obrane

HV - Hrvatska vojska

SDSS - Samostalna demokratska srpska stranka

UVODNA RIJEČ

Jedna od glavnih misija Inicijative mladih za ljudska prava Hrvatska (nadalje: YIHR) je doprinos realizaciji pravde za ratne zločine, društvenom oporavku i obnovi povjerenja u Hrvatskoj i regiji. U skladu s tim ciljevima, polje istraživanja YIHR-a te njezina aktivnost uvelike se fokusiraju na tranzicijsku pravdu (nadalje: TP), edukaciju mladih te zagovaranje poštivanja prava i pravednog odnosa prema nacionalnim manjinama u Republici Hrvatskoj.

Kroz naše dugogodišnje djelovanje u području tranzicijske pravde, uočile smo da ne postoje sveobuhvatni izvještaji o praćenju i evaluiranju implementacije mehanizama TP u Hrvatskoj, posebno u posljednjih deset godina. Većina objavljenih izvještaja ili akademskih članaka usmjerena je na procjenu pojedinih vrsta mehanizama TP, poput suđenja za ratne zločine, napora u pronalaženju nestalih osoba ili donošenja zakona s ciljem zaštite prava manjinskih skupina. Izvještaji koji obuhvaćaju

sve ili većinu vrsta mehanizama TP uglavnom se fokusiraju na procjenu njihove provedbe (ili nedostatka iste) na regionalnoj razini, pružajući tako sažeti pregled situacije u svim post-jugoslavenskim zemljama. Iako su takvi izvještaji neprocjenjiv izvor za istraživače i praktičare, često im nedostaju ključni detalji koji ovise o društveno-političkom kontekstu pa se tako razlikuju u svakoj pojedinoj zemlji. Nedostatak dostupnih i sustavno organiziranih informacija ili kontekstualno uvjetovanih detalja otežava učinkovito praćenje napretka svake zemlje u provedbi mehanizama TP. To, pak, dodatno otežava osmišljavanje i razvoj preporuka ili intervencija za njihovo poboljšanje.

Iz tog razloga, Inicijativa je odlučila razviti metodološki okvir koji se može koristiti za sustavno praćenje provedbe svih mehanizama tranzicijske pravde u pojedinoj zemlji te ga potom i primijeniti na slučaju Hrvatske. **Metodološki okvir razvijen je kroz detaljnu analizu relevantne akademske literature, izvještaja međunarodnih organizacija**

te lokalnih i regionalnih organizacija civilnog društva. Osim relevantnih publikacija i pisanih izvora, u razvoju ove metodologije oslonile smo se na uvide stečene kroz empirijska istraživanja, terenski rad, sastavljanje izvještaja iz sjene za međunarodne organizacije i institucije (eng. *shadow reports*), zagovaračke i edukativne aktivnosti te suradnju s relevantnim državnim i međunarodnim institucijama tijekom 16 godina postojanja organizacije i rada u ovom polju. Budući da je ovaj metodološki okvir razvijen na temelju širokog spektra izvora, vjerujemo da može biti koristan i primjenjiv za organizacije civilnog društva, međunarodne organizacije, nadzorne odbore, akademsku zajednicu i državne institucije.

Praćeni mehanizmi kategorizirani su u pet stupova tranzicijske pravde, a koji odgovaraju i prilagođeni su postkonfliktnom kontekstu Republike Hrvatske: 1) utvrđivanje i promocija istine, 2) procesuiranje i sankcioniranje

odgovornih za kršenja ljudskih prava, 3) reparacije, 4) institucionalne reforme i 5) društveni oporavak i obnova povjerenja (često sažeto u koncept "pomirenje"). Zbog (prijašnjih) društveno-političkih sličnosti (posebno onih vezanih uz iskustvo života unutar iste države (SFRJ) te oružanog sukoba), navedeni metodološki okvir mogao bi se, uz manje prilagodbe, koristiti i za praćenje implementacije procesa tranzicijske pravde u drugim post-jugoslavenskim zemljama. Ovaj metodološki okvir smo koristile i za praćenje provedbe mehanizama tranzicijske pravde u Hrvatskoj tijekom 2024. godine. To nam je omogućilo da razvijenu metodologiju testiramo, dodatno poboljšamo te evaluiramo trenutno stanje i trendove u implementaciji procesa tranzicijske pravde u Hrvatskoj. Tako se u narednim poglavljima ovog izvještaja mogu pronaći teorijski okviri korišteni za razvoj metodologije, opis same metodologije prikupljanja i analize podataka te evaluacija trendova na području tranzicijske pravde u Hrvatskoj.

TRANZICIJSKA PRAVDA

Tranzicijska pravda¹ proces je kroz koji se države, društva i pojedinci suočavaju s nasljeđem kršenja ljudskih prava poput mučenja, silovanja i masovnih zločina (npr. masovna pogubljenja, progoni civila ili genocid). Osim u postkonfliktnim društvima, mehanizmi tranzicijske pravde mogu se primjenjivati i u zemljama koje prolaze tranziciju iz nedemokratskih u demokratske režime. Koncept tranzicijske pravde obuhvaća širok spektar mehanizama, uključujući pravne procese poput ustavnih i pravosudnih reformi, procesuiranja počinitelja i isplate reparacija žrtvama kršenja ljudskih prava. Također se u sklopu može govoriti i o mehanizmima kao što su povjere-nstava za istinu, memorijalizacijske inicijative, kulturni projekti te obrazovne aktivnosti i reforme (npr. adaptacija ili modernizacija kurikuluma iz povijesti).

Kroz implementaciju mehanizama tranzicijske pravde, podiže se svijest o nasljeđu ratova i kršenju ljudskih prava čime se osnažuje zajednice da aktivno radi, sudjeluje i potiče prevenciju ponavljanja nasilja. Kao što ističe visoka povjerenica UN-a za ljudska prava Michelle Bachelet (2020.), mehanizmi tranzicijske pravde trebaju biti „prilagođeni kontekstu, provođeni i organizirani na nacionalnoj razini i usmjereni na informirane izbore žrtava“ kako bi se „povezala, osnažila i transformirala društva te time pridonijelo trajnom i pravednom miru“.² Uspješna implementacija mehanizama tranzicijske pravde trebala bi biti fokusirana na ispravljanje ili osiguravanje kompenzacije za učinjenu nepravdu te poticati na prevladavanje društvenih podjela koje su proizašle iz oružanih sukoba.

1 Publikacije YIHR CRO-a, “Pojmovnik suočavanja s prošlošću” i “A Glossary for Politically Progressive Active Youth”, korištene su kao referentni izvori prilikom pripreme pojedinih dijelova ovog konceptualnog okvira. Također je korišten i jedan od prethodnih radova autorice: Blažević, M. (2022). “Hands off our holy war”: The Public’s Support for the Official War Narrative and its Relationship to Transitional Justice Processes in Croatia.

2 Bachelet, M. (13. veljače 2020.). Peacebuilding and sustaining peace: Transitional justice in conflict and post-conflict situations. Statements. Office of the High Commissioner for Human Rights. <https://www.ohchr.org/en/statements/2020/02/justice-past-crimes-can-build-shared-future>

3 Parmentier, S. (2003). Global justice in the aftermath of mass violence. The role of the International Criminal Court in dealing with political crimes. *International Annals of Criminology*, 41(1-2), 203-224. <https://heinonline-org.vu-nl.idm.oclc.org/HOL/Page?handle=hein.journals/iancrml41&collection=journals&id=203&startid=203&endid=224>

4 Weitekamp, E. G. M., Vanspauwen, K., Parmentier, S., Valiñas, M., & Gerits, R. (2006). How to deal with mass victimization and gross human rights violations. A restorative justice approach. *NATO Security Through Science Series-E: Human and Societal Dynamics*, 13, 217-241. https://www.researchgate.net/publication/237148841_How_to_deal_with_mass_victimization_and_gross_human_rights_violations_A_restorative_justice_approach

Ovaj metodološki okvir oslanja se na teorijski model tranzicijske pravde koji je prvi razvio Parmentier (2003.),³ a kasnije proširili Weitekamp i suradnici (2006.).⁴ Sastoji se od četiri stupa tranzicijske pravde: istine (*truth*), odgovornosti (*accountability*), reparacija (*reparation*) i pomirenja (*reconciliation*). akademskoj literaturi poznat je i po akronimu „TARR-

U svrhu praćenja implementacije procesa tranzicijske pravde, TARR model prilagođen je kako bi najbliže moguće odgovarao kontekstu postkonfliktnih država nastalih raspadom SFR Jugoslavije te njihovim društveno-političkim karakteristikama prije, tijekom i nakon ratnih događanja. Sljedeći korak u adaptaciji modela fokusirao se na prilagođavanje istog specifično hrvatskom kontekstu. Prilagodbe su napravljene na temelju aktualnih i najrecentnijih međunarodnih

pravnih standarda na kojima se baziraju mehanizmi tranzicijske pravde,⁵ uvida stečenih kroz terenski rad Inicijative, analizu prethodnih (regionalnih) izvještaja o napretku tranzicijske pravde⁶ te izvještaja posebnog izvjestitelja o tranzicijskoj pravdi nakon njegove posjete Hrvatskoj u 2022. godini.⁷ Konceptualni model tranzicijske pravde koji će se koristiti u je tako podijeljen u pet stupova: 1) utvrđivanje i promocija istine, 2) procesuiranje i sankcioniranje odgovornih za kršenja ljudskih prava, 3) reparacije, 4) institucionalne reforme kao garancija neponavljanja i 5) društveni oporavak i obnova povjerenja (često korišten, ali manje konkretan koncept je i “pomirenje”). Međutim, važno je naglasiti da se tranzicijska pravda treba promatrati i vrednovati kroz međusobno djelovanje svih njezinih stupova i mehanizama unutar tih stupova.

5 OHCHR (2023), Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Fabián Salvioli (A/HRC/54/24).

6 E.g. Council of Europe Commissioner for Human Rights. (2012, February). Post-war justice and durable peace in the former Yugoslavia. Council of Europe. <https://book.coe.int/en/commissioner-for-human-rights/7335-pdf-post-war-justice-and-durable-peace-in-the-former-yugoslavia.html> and Balkan Investigative Reporting Network. (2019). After the ICTY: Accountability, truth and justice in former Yugoslavia. <https://birn.eu.com/outputs/after-the-icty-accountability-truth-and-justice-in-former-yugoslavia/>.

7 OHCHR (2022), Visit to Croatia, Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Fabián Salvioli (A/HRC/51/34/Add.1)

8 Latino, A. (2022). Genealogy, variations and specificity of the right to truth. Athens Journal of Law, 8(4), 425–448. <https://doi.org/10.30958/ajl.8-4-5>, p. 425.

UTVRĐIVANJE I PROMOCIJA ISTINE

Utvrdjivanje i promocija istine proizlazi iz ljudskog prava svake osobe na istinu - "obveza je država da otkrije, kako žrtvama tako i zajednici, svaku činjenicu i okolnost o ozbiljnim kršenjima ljudskih prava".⁸ Istina je ključna kako za žrtve (i/ili njihove obitelji), tako i za društvo u cjelini, jer omogućuje razumijevanje punog opsega kršenja ljudskih prava i načina na koji se s njihovim posljedicama najbolje nositi. Proces transicijske pravde i mjere za prevenciju ponavljanja kršenja ljudskih prava i konflikta mogu biti uspješno provedeni jedino ako se pravo na istinu potpuno i učinkovito ostvari.

Utvrdjivanje istine obično je povezano s procesima otkrivanja istine, koji imaju za cilj uspostaviti inkluzivnu, kolektivnu "istinu" (kroz npr. razmjenjivanje iskustva ili priča o ratu) o prošlosti,⁹ kao i utvrđivanja činjenica o ratu. Proces utvrđivanja činjenica uključuje razvoj učinkovitih mehanizama koji omogućuju utvrđivanje što je moguće objektivnijih, potpunih i dokazima potkrijepljenih činjenica o prošlom političkom režimu, ratnim događanjima, a najvažnije, o slučajevima (grubih) kršenja ljudskih prava tijekom tog perioda. Proces otkrivanja istine i utvrđivanja činjenica trebali bi imati za cilj prikupljanje informacija o žrtvama rata, kao i priznanje i prepoznavanje njihovih patnji, te

podizanje svijesti o obrascima kršenja ljudskih prava. **Kako bi uspostavljena istina i činjenice omogućile učinkovitu i pravednu provedbu tranzicijske pravde, istina mora biti priznata u cijelosti – treba je promovirati kao takvu, bez relativiziranja, poricanja ili ignoriranja. Ovo predstavlja ključni element budući da su manipulacije činjenicama, istinom o povijesnim događajima i javnim mnijenjem kroz opsežnu (političku) propagandu dovele do početka i eskalacije nasilnog sukoba u nekadašnjoj Jugoslaviji.** Također, glavne prepreke smanjenju socijalnih napetosti i pomirenju unutar i između društava nekadašnjih jugoslavenskih republika i pokrajina, trenutno su poricanje povijesnih činjenica, povijesni revizionizam i postojanje "više kontradiktornih verzija istine".¹⁰

Mehanizmi za utvrđivanje i promociju istine mogu biti formalni (npr. sudovi ili povjerenstva za utvrđivanje istine za istinu i pomirenje, donošenje zakona ili službenih deklaracija, vladine politike i državne komemoracije) ili neformalni (npr. javni događaji kao što su radionice ili okrugli stolovi, izvještavanje medija, rasprave s istraživačima, dijeljenje priča unutar malih zajednica ili obitelji i prijatelja).

⁹ Parmentier, S., Valiñas, M., & Weitekamp, E. (2009). How to repair the harm after violent conflict in Bosnia? Results of a population-based survey. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 27(1), 27–44. <https://doi.org/10.1177/016934410902700103>; Weitekamp, et al. (2006).

¹⁰ Parmentier, S., Valiñas, M., & Weitekamp, E. (2009). How to repair the harm after violent conflict in Bosnia? Results of a population-based survey. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 27(1), 27–44. <https://doi.org/10.1177/016934410902700103>, p.24.

PROCESUIRANJE I SANKCIONIRANJE

U postkonfliktnom, tranzicijskom društvenom kontekstu, procesuiranje i sankcioniranje počinitelja odgovornih za kršenje ljudskih prava temeljni su elementi održivog mira i pomirenja. Cilj ovih procesa je osigurati pravdu za žrtve, suzbiti dotadašnju kulturu nekažnjavanja, (ponovno) uspostaviti vladavinu prava i ojačati legitimitet institucija. Ti procesi podrazumijevaju procesuiranje i kažnjavanje počinitelja odgovornih za pojedinačna ili sustavna kršenja ljudskih prava, odnosno utvrđivanje odgovornosti pojedinaca za kršenje ljudskih prava i zločine. Procesuiranje i kažnjavanje putem sudskih procesa zasniva se na utvrđivanju individualne odgovornosti počinitelja čime se prevenira pripisivanje kolektivne krivnje društvenim skupinama.¹¹ Također, takvi pravni procesi služe za utvrđivanje i priznavanje štete i gubitka koje su pretrpjele žrtve, utvrđivanje njihovog prava na naknadu (reparaciju) i poticanje poštivanja ljudskih prava u novouspostavljenoj demokraciji.¹² Utvrđivanje odgovornosti počinitelja za kršenje ljudskih prava putem pravnog postupka jedan je od najčešćih mehanizama retributivne pravde¹³ te se u literaturi često spominje standard proporcionalnosti – oni koji su počinili kaznena djela trebaju biti kažnjeni proporcionalno težini štete koju su prouzročili.¹⁴

Kazneni progoni i procesi mogu se realizirati na međunarodnoj (kroz procesuiranje međunarodnih sudova kao što je MKSJ) ili državnoj, odnosno lokalnoj razini. Osim međunarodnih i državnih sudova, međunarodna zajednica se ranije zalagala i za uspostavu hibridnih sudova (npr. Specijalno vijeće i Specijalno tužilaštvo Kosova) koji zapošljavaju međunarodno i domaće osoblje te djeluju na osnovu međunarodnog i nacionalnog (materijalnog i proceduralnog) prava.¹⁶ Još jedan način za postizanje pravde u tranzicijskim društvima jest proces lustracije. Kroz taj se proces utvrđuje politička odgovornost političara i javnih zaposlenika uključenih u (institucionalnu) zlouporabu povezanu sa sukobom ili kršenjima ljudskih prava, a time se doprinosi i reformi državnih institucija.¹⁶

Ovi procesi, ukoliko se implementiraju na nepristran, transparentan i efektivan način, mogu povećati legitimitet novog demokratskog režima i njegovih institucija, poslati jasnu poruku protiv kulture (političkog) nekažnjavanja i vratiti povjerenje građana u javne institucije.

11 Wenzel, Michael, Okimoto, T. G., Feather, N. T., & Platow, M. J. (2008). Retributive and restorative justice. *Law and Human Behavior*, 32(5), 375-389.

12 Horne, C. M. (2017). *Building trust and democracy: Transitional justice in post-communist countries*. Oxford University Press.

13 Retributivna pravda bazira se na (ponovnom) uspostavljanju pravde i vladavine prava kažnjavanjem počinioca zločina. Vodi se idejom da počinioци zločina zaslužuju biti kažnjeni razmjerno ozbiljnosti i težini prijestupa i posljedica istih.

14 Inicijativa mladih za ljudska prava (2024). *Pojmovnik suočavanja s prošlošću*. Inicijativa mladih za ljudska prava. https://yih.hr/system/publication/document/69/pojmovnik_suoc%CC%8Cavanja_digitalno.pdf

15 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). *Rule-of-law tools for post-conflict states. Maximizing the legacy of hybrid courts*. OHCHR. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HybridCourts.pdf>.

16 Blocq, D., Mayer-Rieckh, A., & Duthie, R. (2020). *Reflections and Recommendations for Transitional Vetting*. ICTJ Policy Brief; United Nations Development Programme Bureau for Crisis Prevention and Recovery (UNDP). (2005). *Vetting public employees in post-conflict settings. Operational guidelines*. United Nations Development Programme (UNDP). <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-UNDP-Global-Vetting-Operational-Guidelines-2006-English.pdf>.

REPARACIJE

Reparacije ili obeštećenje smatraju se procesima ključnima za ostvarivanje pravde u postkonfliktnim kontekstima obilježenim kršenjima ljudskih prava. Reparacije mogu biti materijalne, poput povrata imovine, društvene i medicinske podrške koju financira ili osigurava država te prava na psihološku ili fizičku rehabilitaciju.¹⁷ Reparacije mogu biti realizirane i u obliku simboličkih činova koji imaju za cilj javno priznanje patnje žrtava i koje mogu služiti kao simbolična garancija neponavljanja zločina. To mogu, primjerice, biti službene isprike državnih i političkih predstavnika.¹⁸ Političke isprike moćan su reparacijski alat koji može dovesti do kritičke evaluacije povijesti jedne države ili zajednice i značaja koji ta povijest ima za demokratski razvoj i procese. Političkim se isprikama javno izražava žaljenje i kajanje te one služe prepoznavanju i priznavanju patnje žrtava te odgovornosti države u izazivanju ili nesprječavanju te patnje.

Iako ostaju ključna komponenta inicijativa tranzicijske pravde, reparacije postaju znatno učinkovitije kada su popraćene procesima kao što su komemoracije i mehanizmi kroz koje se utvrđuje istina o zločinima i odgovornost za iste.

Sve žrtve (ili članovi njihovih obitelji) trebale bi imati zakonsko i moralno pravo na reparacije za patnju i štetu pretrpljenu tijekom sukoba. Odštete bi trebale biti razmjerne težini povreda i pretrpljenoj šteti.¹⁹ Međutim, treba naglasiti da, u slučaju teških kršenja ljudskih prava (kao što su, na primjer, zločini protiv čovječnosti i genocid), reparacije nisu (i ne mogu biti) nadomjestak ili obeštećenje žrtvama za pretrpljeno, već mogu služiti samo kao simbolična demonstracija priznanja (odgovornosti) i kajanja.²⁰

17 Danieli, Y. (2020). Massive trauma and the healing role of reparative justice: An update. In Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity (38-85). Brill https://doi-org.vu-nl.idm.oclc.org/10.1163/9789004377196_004.

18 Više o političkim isprikama možete pročitati u publikaciji "Owning the past: Political apologies" koja je objavljena u sklopu programa Political Youth Network Inicijative mladih za ljudska prava: <https://politicalyouthnetwork.org/owning-the-past-political-apologies/>

19 UN OHCHR. (2008). Rule-of-law tools for post-conflict states: Reparations programmes. Global Reparations Programmes. <https://www.ictj.org/sites/default/files/UNHCHR-Global-Reparations-Programmes-2008-English.pdf>

20 Ferstman, C., & Goetz, M. (2020). In Reparations for victims of genocide, war crimes and crimes against Humanity. Brill.

INSTITUCIONALNE REFORME KAO GARANCIJA NEPONAVLJANJA

Obveza svake postkonfliktne države ili države u tranziciji je da poduzme mjere koje će garantirati neponavljanje - prevenirati i spriječiti ponovna kršenja ljudskih prava (ali i izbijanje konflikta generalno) u budućnosti. **Garancija neponavljanja predstavlja dugoročnu obavezu u okviru tranzicijske pravde, jer podrazumijeva da država preuzima odgovornost za uspostavu i provedbu preventivnih mjera koje sprječavaju ponavljanje prošlih kršenja ljudskih prava.**²¹ Takva jamstva mogu uključivati konkretne mjere poput zakonskih reformi kojima se osigurava da do nasilja i sukoba više ne može doći. Uključuju, također, niz preventivnih mjera kao što je reforma institucija, promicanje mehanizama za mirno rješavanje sukoba, izmjenu zakona koji su omogućili kršenja ljudskih prava, ali i društvene intervencije usmjerene na, primjerice, jačanje

uloge civilnog društva, zaustavljanje napada i uznemiravanja aktera civilnog društva te osnaživanje žena, djevojčica i manjinskih skupina koje su ranije bile isključene iz pravne zaštite. Osim toga, obuhvaćaju raspuštanje neformalnih oružanih skupina, ukidanje izvanrednog zakonodavstva i provođenje temeljite provjere osoblja u sigurnosnim i pravosudnim institucijama. Važno je i da države provode istrage o temeljnim uzrocima nasilja te surađuju s civilnim društvom u razvoju preventivnih mjera i inicijativa.²²

²¹ Davidovic, M. (2021). The law of 'Never Again': Transitional justice and the transformation of the norm of non-recurrence. *The International Journal of Transitional Justice*, 15(2), 386–406. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijab011>.

²² UN OHCHR. (2021). Guarantees of non-recurrence. Guarantees of non-recurrence: OHCHR and transitional justice. <https://www.ohchr.org/en/transitional-justice/guarantees-non-recurrence>

DRUŠTVENI OPORAVAK I OBNOVA POVJERENJA

Mehanizmi koji promiču i osiguravaju društveni oporavak, obnovu povjerenja i miran suživot često se smatraju najkompleksnijim stupom tranzicijske pravde, budući da im je cilj obnova društva nakon teških i traumatičnih iskustava.²³ Iako neki autori ovaj stup nazivaju pomirenjem, naše iskustvo na terenu – kao i pristup pojedinih autora²⁴ – pokazuje da većina članova društva uopće ne mora prolaziti kroz proces pomirenja, posebice mladi koji nisu sudjelovali u ratu – stoga osobno nikada nisu ni s kim bili u sukobu.

Osim toga, pojam pomirenja nije dovoljno jasno definiran, a u određenim postkonfliktnim kontekstima obilježenima iznimno teškim kršenjima ljudskih prava potencijalno nije ni ostvariv u potpunosti ili pravovremeno. Umjesto toga, takva društva trebaju raditi na – barem djelomičnoj – obnovi društvenih spona koje su postojale prije rata, ponovno izgraditi povjerenje u „druge” (npr. pripadnike etničke ili religijske

grupe drugačije od njihove), preispitati i promijeniti percepciju o „drugima” te pronaći način za mirnu i funkcionalnu suradnju i suživot. To se postiže provedbom učinkovitih i kontekstu prilagođenih mehanizama koji potiču suradnju i razumijevanje među svim građanima koji su doživjeli sukob (kao i budućim generacijama), ali i obnovom političke i ekonomske suradnje na državnoj razini – između vlasti, poduzeća i drugih regionalnih organizacija.

Jednako je važno u službeni narativ koji promoviraju i institucionaliziraju političke elite, integrirati diskurs koji potiče suradnju, uzajamno povjerenje te suzbijanje stereotipa i predrasuda. To bi se trebalo odraziti i na politike koje oblikuju formalni i neformalni obrazovni sustav, kao i na mjere podrške organizacijama civilnog društva koje promiču mir, traganje za istinom i društveni oporavak.

²³ Parmentier, S., Valiñas, M., & Weitekamp, E. (2009). How to repair the harm after violent conflict in Bosnia? Results of a population-based survey. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 27(1), 27–44. <https://doi.org/10.1177/016934410902700103>.

²⁴ Na primjer, Haider (2011) *Social repair in divided societies: integrating a coexistence lens in transitional justice*. *Conflict, Security & Development*, 11(02), 175–203. <https://doi.org/10.1080/14678802.2011.572458>.

METODOLOGIJA

Metodološki okvir za praćenje implementacije procesa tranzicijske pravde koji slijedi razvijen je u skladu s konceptualizacijom stupova opisanom u prethodnom poglavlju, međunarodnim standardima na kojima se temelje stupovi, dobrim praksama koje je Inicijativa identificirala kroz svoj rad i literaturom koja definira moguće vrste mehanizama tranzicijske pravde dostupnih ili preporučenih za implementaciju u postkonfliktnim kontekstima. Posebno je prilagođen za sustavno praćenje mehanizama tranzicijske pravde (ili njihovog nedostatka) u kontekstu Republike Hrvatske te kako bi se osigurao što učinkovitiji proces praćenja - posebno za male timove ili kolektive.

Okvir je podijeljen na već identificirane stupove tranzicijske pravde - 1) utvrđivanje i promocija istine, 2) procesuiranje i sankcioniranje odgovornih za kršenja ljudskih prava, 3) reparacije, 4) institucionalne reforme kao garancija neponavljanja i 5) društveni oporavak i obnova povjerenja. U nastavku slijedi pregled ciljeva i standarda kojima bi svaki od stupova tranzicijske pravde i pripadajućih mehanizama trebao težiti. Pregled standarda bit će koristan za evaluaciju (ne)implementiranih mehanizama u kasnijoj fazi analize prikupljenih podataka. Zatim će uslijediti popis mogućih mehanizama koji se mogu upotrijebiti za promicanje ciljeva svakog stupa, a nakon toga detaljnije će biti objašnjene metode praćenja i prikupljanja podataka.

UTVRĐIVANJE I PROMOCIJA ISTINE

Ciljevi i standardi:

- Utvrditi istinu o ratnim događajima, počinjenim zločinima i okolnostima pod kojima su počinjeni kroz učinkovite i nepristrane istrage.
- Borba protiv homogenih i/ili nacionalističkih narativa i poticanje uključivog i odgovornog suočavanja s prošlošću.
- Istražiti i identificirati obrasce sistematskih kršenja ljudskih prava te identificirati sve one koji su na različite načine sudjelovali u kršenju ljudskih prava.
- Državne institucije trebaju surađivati s međunarodnim organizacijama i povjerenstvima u pronalaženju nestalih osoba.
- Uključiti žrtve u istrage, saslušati ih i uvažiti njihovo iskustvo.
- Osnovati neovisna, nepristrana i kompetentna povjerenstva za utvrđivanje istine ili slične inicijative.
- Istrage bi trebale pokretati državne institucije, a ne većinski na inicijativu žrtava i njihovih obitelji.
- Stvaranje i prenošenje točnih zapisa o kršenjima ljudskih prava budućim generacijama kako bi se spriječilo njihovo ponavljanje.
- Istrage moraju biti brze, transparentne, nepristrane, temeljite, vjerodostojne i učinkovite.
- Prepoznati i raditi na inkluzivnom obilježavanju sjećanja na sve žrtve svih ratnih zločina, uključujući i one koje su počinile državne snage.
- Mediji bi trebali istinito izvještavati o ratnim događajima i kaznenim progonima, držeći se najviših etičkih standarda te se suzdržavati od širenja nacionalističke i diskriminatorne propagande.
- Država treba priznati i pokrenuti dijalog o ulozi hrvatske vlade i oružanih snaga u ratu u Bosni i Hercegovini.
- Državne institucije trebaju uvesti učinkovite i brze mehanizme pronalaženja i identifikacije nestalih osoba
- Pokrenuti mirnu i konstruktivnu raspravu u društvu o uzrocima, odgovornostima i posljedicama nasilja.
- Državne institucije trebaju surađivati s institucijama u BiH i Srbiji kako bi se pronašle sve nestale osobe.
- Boriti se protiv povijesnog revizionizmaporicanja, ignoriranje ili relativizacije ratnih zločina i veličanja ratnih zločinaca.

Istrage - provode ih državne institucije, tužiteljstva, sudovi, civilno društvo i watchdog organizacije

Procesi pronalaska nestalih osoba

Medijsko izvještavanje i promocija istine - izvještavanje o suđenjima za ratne zločine, fact-checking članci, nepristrano izvještavanje

Komisije za istinu - uspostavljanje državno podržanih nepristranih i neovisnih povjerenstva za utvrđivanje istine

Mehanizmi koji se provode za postizanje ovih ciljeva:

Kažnjavanje povijesnog revizionizma, poricanja, glorifikacije, itd. - kroz sankcioniranje (npr. novčanim kaznama), politička osuda, itd.

Memorijalizacija - muzeji, spomenici, aktivnosti (prosvjedi, paneli, preimenovanje ulica, rasprave...), kulturni izričaji (kazalište, izložbe, dokumentarni filmovi, filmovi...), službene deklaracije/rezolucije

Regionalna suradnja u pronalaganju nestalih osoba - pravosudna i institucionalna suradnja, suradnja s međunarodnim organizacijama/komisijama, sastanci, konferencije i dijeljenje informacija (s regionalnim vlastima, stručnjacima, udrugama žrtava, civilnim društvom)

PROCESUIRANJE I SANKCIONIRANJE

Ciljevi i standardi:

- Pravovremeno, nepristrano, učinkovito, kompetentno i transparentno procesuiranje počinitelja ratnih zločina..
- Ulaganje u izgradnju kapaciteta u pravosudnom sektoru koji se bavi ratnim zločinima.
- Obrada prenesenih predmeta ratnih zločina iz MKSJ-a/MRMKS-a ili drugih stranih sudova.
- Poštena i nepristrana zaštita svjedoka i usluge podrške u skladu s međunarodnim standardima.
- Suradnja s MKSJ-om/MRMKS-om u obradi predmeta.
- Uključivanje žrtava u sudske procese na etičan način i uz primjerenu podršku.
- Funkcionalna, transparentna i potpuna suradnja s regionalnim pravosudnim tijelima, posebno iz BiH i Srbije.
- Obvezne, primjerene i nepristrane kaznene sankcije za počinitelje ratnih zločina.
- Svesti suđenja u odsustvu na minimum.
- Kvalitativni pristup (npr. kroz procjenu stupnja rehabilitacije) u odlučivanju o prijevremenom puštanju osuđenika na slobodu.
- Sprječavanje političkog ili bilo kojeg drugog uplitanja u kazneni progon.
- Činjenice utemeljene na dokazima utvrđene na sudu trebaju biti javno dostupne i priznate od strane državnih tijela i političkih predstavnika. Sistematizirani sudski spisi i presude bi trebale biti javno dostupne (ako je moguće).
- Omogućiti organizacijama civilnog društva praćenje sudskih procesa.

Suradnja s regionalnim pravosudnim tijelima

- razmjena znanja, sastanci, zahtjevi za pomoć

Kazneno procesuiranje na domaćim sudovima

Suradnja domaćih pravosudnih tijela s MRMKS-om - zahtjevi za dokazima, obrada prenesenih predmeta

Jačanje kapaciteta pravosudnih službenika i tužitelja

- obuka, kadrovska popunjavanje

Mehanizmi koji se provode za postizanje ovih ciljeva:

Transparentnost sudstva - baze podataka, statistike o kaznenim progonima ratnih zločina

Programi zaštite i podrške svjedocima i žrtvama -

nadogradnja i reforma programa, osiguravanje psihosocijalne podrške žrtvama

Zakon o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji

- praćenje razvoja i implementacije ovog Zakona, kako utječe na procese tranzicijske pravde i suočavanje s prošlošću, je li u skladu s međunarodnim standardima

Prijenos podataka s međunarodnih sudova u državnu kaznenu evidenciju

Primjereno kažnjavanje počinitelja

Prijevreteni otpust uslijed rehabilitacije

REPARACIJE

Ciljevi i standardi:

- “Države bi trebale osigurati izvršenje presuda o odštetama te mogu uspostaviti programe, u skladu s administrativnim i zakonodavnim odlukama te uz nacionalno ili međunarodno financiranje, kako bi osigurale odštetu za žrtve.”²⁵
- Žrtvama bi trebalo, osim materijalne naknade za gubitak, dodijeliti ili omogućiti i restituciju,²⁶ rehabilitaciju (olakšavanje posljedica psihičke i fizičke povrede) i neku vrstu zadovoljštine (npr. kroz simbolična djela priznanja i isprike za uzrokovanu štetu).
- “Odšteta bi trebala pokrivati sve vrste povreda (i fizičkih i psihičkih) te biti proporcionalna težini kršenja i pretrpljenoj šteti.”²⁷
- Zakoni koji reguliraju dodjeljivanje odšteta za civilne žrtve rata trebali bi se jednako provoditi za sve civilne žrtve, bez obzira na njihovu etničku ili nacionalnu pripadnost.
- Nepristrano, pravovremeno i primjereno odobravanje odštete žrtvama.
- Civilnim žrtvama rata treba odobriti odštetu proporcionalnu veteranima i njihovim obiteljima.
- Zahtjeve civilnih žrtava rata potrebno je rješavati pravodobno i pravedno.
- Sve ostale mjere za osiguravanje potpune odštete koja se duguje žrtvama osim financijske naknade (kao što su restitucija, rehabilitacija, simbolična zadovoljština i garancije neponavljanja) trebale bi biti regulirane pravnim okvirima u Hrvatskoj te se provoditi pravedno i jednako za sve povratnike i civilne žrtve bez obzira na njihovu etničku ili nacionalnost.

25 OHCHR (2022.) Visit to Croatia, Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Fabián Salvioli (A/HRC/51/34/Add.1).

26 “Mjere restitucije trebale bi biti usmjerene na vraćanje, kad god je to moguće, žrtve u prvobitnu situaciju prije nego što se dogodilo teško kršenje i moraju uključivati, prema potrebi, vraćanje slobode, uživanje ljudskih prava, identiteta, obiteljskog života i državljanstva, vraćanje zaposlenja i povratak u mjesto prebivališta te povratak imovine ili zemlje, između ostalog.” OHCHR (2022.). Visit to Croatia, Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Fabián Salvioli (A/HRC/51/34/Add.1).

27 Ibid.

Povrat prava

povratnika - povrat izgubljene imovine, reintegracija u društvo, zaštita od diskriminacije, razvoj i ulaganje u infrastrukturu, pravna pomoć i status, prava državljanstva...

Mehanizmi koji se provode za postizanje ovih ciljeva:

Reparacije za civilne žrtve rata i veterane

- odobravanje statusa civilnih žrtava rata (posebno pripadnika srpske manjine), naknada pretrpljene štete, restitucija, rehabilitacija i satisfakcija, sudski postupci protiv države i državnih organa u slučaju hrvatskih počinitelja,...

Zakoni koji reguliraju

dodjelu reparacija: Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji; Zakon o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija; Zakon o odgovornosti Republike Hrvatske za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata; Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu; Zakon o civilnim stradalnicima iz Domovinskog rata

INSTITUCIONALNE REFORME KAO GARANCIJA NEPONAVLJANJA

Ciljevi i standardi:

- “Države moraju promicati mehanizme za praćenje, rješavanje i sprečavanje društvenih sukoba te u tu svrhu moraju poduzeti institucionalne reforme i druge mjere potrebne kako bi se osiguralo poštivanje vladavine prava, potaknula i održala kultura poštivanja ljudskih prava te obnovilo ili uspostavilo povjerenje javnosti u vladine institucije.”²⁸
- Uvesti te pravedno i efikasno provoditi zakone protiv diskriminacije, govora mržnje i zločina iz mržnje protiv manjina, posebno Srba i povratnika.
- Uvesti politike, pravne okvire i društvene intervencije, kao i promicati adresiranje strukturnih problema koji su doveli do prošlih nasilnih sukoba.
- Školski i sveučilišni kurikulumi (posebno iz povijesti, etike i građanskog odgoja...) ne bi trebali promicati homogenu, službenu verziju prošlih događaja već se bazirati na inkluzivnom, multiperspektivnom pristupu ratu i poraću. Također, trebali bi poticati odgovorno postupanje s nasilnom prošlošću zemlje.
- Odgovarajuće zastupanje i briga prema ženama i manjinskim skupinama ključna je u politikama, intervencijama i pravnim okvirima.
- Uvesti politike, inicijative i obrazovne programe koje sponzorira i inicira država kako bi se potaknulo priznavanje svih žrtava i prenošenje njihovih priča sadašnjim i budućim generacijama.
- Ulaganje u razvoj sigurnosnog sektora i pravosudnih tijela. Borba protiv političkog uplitanja, korupcije, pristrano i etnički motivirano procesuiranje i strukturne diskriminacije manjina. Rad na (ponovnom) uspostavljanju povjerenja u vladavinu prava i državne institucije.
- Rješavanje socijalne segregacije (posebno mladih) u multietničkim zajednicama (npr. dvije škole pod jednim krovom) i promicanje integracije.
- Srpskoj manjini treba, kao i svim drugim manjinskim skupinama, biti dodijeljeno pravo na korištenje svog jezika i pisma.
- Država bi trebala podržavati (te ne ometati) inicijative civilnog društva koje rade na odgovornom suočavanju s prošlošću, borbi protiv diskriminacije, podizanju svijesti o ratu u Hrvatskoj i sl.
- Oduzeti državna počasna odlikovanja osobama osuđenim za počinjenje ratnih zločina.

²⁸ OHCHR (2023), Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Fabián Salvioli (A/HRC/54/24).

Promicanje prava manjina i njihove integracije u društvo - politike, pravo na korištenje jezika i pisma, kampanje

Oduzimanje državnih odlikovanja ratnim zločincima

Jačanje kapaciteta policije za procesuiranje govora mržnje i zločina iz mržnje - obuka, zapošljavanje osoblja

Podržavanje civilnog društva koje radi na tranzicijskoj pravdi - financijska podrška, javna podrška, suradnja državnih institucija s civilnim društvom

Mehanizmi koji se provode za postizanje ovih ciljeva:

Transparentnost sudstva - baze podataka, statistike o kaznenim progonima ratnih zločina

(Politička) osuda i sankcioniranje nacionalističkog i diskriminatornog diskursa - govori, kampanje, inicijative političara

Obrazovanje - obrazovne reforme (posebno kurikulumu iz povijesti), educiranje nastavnika za promicanje tolerancije i multiperspektivnog poučavanja o prošlom ratu, obrazovne aktivnosti usmjerene na poučavanje mladih o naslijeđu rata

Rješavanje društvene segregacije u multietničkim zajednicama - inicijative za prestanak odvajanja učenika na temelju etniciteta, organiziranje događanja, manifestacija i obrazovnih aktivnosti koje potiču međuetničke kontakte i socijalizaciju

Zakoni protiv diskriminacije, zločina iz mržnje i govora mržnje - njihova provedba, kazneni progon/sankcioniranje slučajeva zločina iz mržnje i govora mržnje

DRUŠTVENI OPORAVAK I OBNOVA POVJERENJA

Ciljevi i standardi:

- Država i državne institucije bi trebale javno promicati pomirljive narative, nuditi javne isprike žrtvama, boriti se i osuđivati nacionalistički i diskriminatorni govor (posebno od strane političara).
- Država bi trebala raditi na poticanju prekogranične gospodarske i socijalne suradnje, posebice sa Srbijom i BiH.
- Država bi trebala podržavati i sponzorirati regionalne inicijative, manifestacije i događaje koji imaju za cilj podržati međuetnički kontakt, socijalizaciju i suradnju. Ove događaje mogu organizirati organizacije civilnog društva, lokalne zajednice i grupe, vjerski predstavnici ili državne institucije.
- Lokalne zajednice i skupine te predstavnici nacionalnih manjina trebaju nastojati poticati kontakt, suradnju i ponovnu izgradnju povjerenja između etničkih skupina u svojim zajednicama.
- Obrazovne institucije, profesori i organizacije civilnog društva trebali bi poticati međuetničke kontakte organiziranjem studijskih putovanja, regionalnih razmjena itd., te time omogućili borbu protiv stereotipa i predrasuda.
- Država bi trebala raditi na rješavanju i smanjenju političkih napetosti s BiH i Srbijom te njihovim institucijama i političkim predstavnicima pristupati u dobroj namjeri i duhu solidarnosti.

Pomirljivi narativi -
npr. govori političara

**Javne, političke
isprike**

**Politike koje
povećavaju
prekograničnu
suradnju** - državni
(subvencijski)
programi

Međuetnički kontakti
- studijska putovanja,
programi razmjene,
umjetnički festivali i sl.

**Mehanizmi
koji se provode
za postizanje
ovih ciljeva:**

**Lokalne inicijative
koje potiču
međuetnički kontakt**
- interkulturalni
festivali, kampovi i
događanja za mlade,
razmjene

**Suočavanje s
nacionalističkim i
diskriminatornim
govorom i njegova
osuda** - javna
osuda, političke
kazne, prosvjedi

**Smanjivanje društveno-političkih
napetosti s BiH i Srbijom** - bilateralni
sporazumi, sastanci, suradnja, pomirljivi
narativi, smirivanje tenzija

METODE PRAĆENJA PROCESA I PRIKUPLJANJA PODATAKA

Glavne metode procesa praćenja su bile pretraživanje i sistematiziranje informacija o mehanizmima tranzicijske pravde koji su se provodili u Hrvatskoj u periodu od jedne godine (1.1.2024. - 31.12.2024). Te informacije smo pronalazile, između ostalog, u medijima, akademskim člancima, izvješćima organizacija civilnog društva i watchdog organizacija u zemlji ili regiji. Također, pratile smo izvješća koja izdaju međunarodne organizacije i institucije, kao što su, na primjer: Europska komisija, MKSJ, MRMKS, Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih naroda (UNHRC), Europska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), te, primjerice, Human Rights Watch (HRW), International Crisis Group (ICG), Amnesty International, Europska inicijativa za stabilnost, Freedom House i Impunity Watch.

Proces praćenja implementacije mehanizma tranzicijske pravde u Hrvatskoj bio je kontinuiran, godišnji proces koji je započeo u siječnju 2024. i završio u prosincu iste godine. Podatke smo unosile po mjesecima radi sistematičnijeg pregleda, dok su se svi podaci automatski kompilirali u godišnju

tablicu. Pregled svih provedenih mehanizama tranzicijske pravde na kraju razdoblja praćenja omogućilo nam je jasniju i učinkovitiju analizu stanja i napretka tranzicijske pravde u zemlji longitudinalno (promjene i trendovi tijekom mjeseca i godine), analizu podataka po stupovima tranzicijske pravde, vrstama mehanizama i drugim relevantnim kriterijima o kojima više u nastavku. Potrebno je naglasiti da u bazu podataka nismo uključivale svaki izvještaj o svakom događaju ili mehanizmu tranzicijske pravde. Na primjer, kada smo u bazu unosile izvještaje o komemoraciji u Vukovaru (18. studenog), nismo unosile svaku vijest koju su mediji već smo prenosile one izvore koji su sadržavali pregled najbitnijih informacija o događaju. Međutim, uključivale bismo popratne vijesti koje u primarnom pregledu o događaju nisu uključene, a sadržavale bi korisne informacije (npr. osvrt ili komentar na komemoraciju, memorijalizacijske članke ili članke u kojima se pred samu komemoraciju predstavlja pregled događaja u Vukovaru 1991. godine). Time smo se vodile i u slučaju svih ostalih izvora informacija o implementiranim mehanizmima.

Za jasnu i sveobuhvatnu organizaciju prikupljenih podataka koristile smo tablicu poput ove:

NAZIV UNOSA/IZVORA	DATUM OBJAVE	TIP IZVORA	PODRIJETLO IZVORA	AUTOR	DRŽAVA OBJAVE	KOJE SE DRŽAVE TIČE	TKO SU ŽRTVE	TJ STUP	TJ MEHANIZAM	EVALUACIJA MEHANIZMA	SAŽETAK UNOSA
		Akademski članak/istraživanje			Hrvatska	Hrvatska	Hrvati	Istina			
		Medijski članak			BiH	BiH	Bošnjaci	Procesuiranje odgovornih			
		Izještaj NGO (HR)			Srbija	Srbija	Srbi	Reparacije			
		Izještaj NGO (ne-HR)			Crna Gora	Crna Gora	Bosanski Srbi	Institucionalna reforma			
		Izještaj (Institucija - HR)			Medunarodno	Više država (upisati)	Bosanski Hrvati	Socijalni oporavak/pomirenje			
		Izještaj (Institucija ne-HR)				Regionalno	Drugi (upisati)	Generalni izvještaj			
		Izještaj (IO)					Nisu žrtve u pitanju	(Upisati ako ih je više)			
		Web stranica					Generalno				
		Stručno mišljenje									
		Govor									
		Obzervacija iz terenskog rada									
		YIHR istraživanje/publikacija									
		Drugo (upisati što)									

Tablica je sadržavala stupce u koje su se označivale ili upisivale sljedeće informacije: naziv/naslov unosa ili izvora, datum objave, vrsta izvora informacija (tj. akademski članak ili istraživanje, medijski članak, izvješće institucija, nevladinih udruga ili međunarodnih organizacija, web stranica, govor, stručno mišljenje, zapažanje s terenskog rada, istraživačko izvješće Inicijative ili drugo), porijeklo izvora (npr. naziv časopisa, naziv medija itd.), autor, zemlja objave, na koju se zemlju odnose informacije u unosu (tj. Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, regiju, više zemalja), tko su žrtve koje se spominje u izvorima (npr. Hrvati, Bošnjaci, Srbi, bosanski Srbi, bosanski Hrvati, drugi, nema žrtava, općenito/svi), na koji se stup tranzicijske pravde odnosi izvor, tj. kojem stupu pripada određeni mehanizam (utvrđivanje i promocija istine, procesuiranje i sankcioniranje, reparacije, institucionalne reforme kao garancija neponavljanja i društveni oporavak i obnova povjerenja), mehanizam tranzicijske pravde na koji se odnosi unos, evaluacija (ne)realiziranog mehanizma te sažetak informacija iznesenih u unosu.

Na kraju perioda praćenja, još se jednom provelo naknadno pretraživanje interneta kako bi se u tablicu uključili prethodno propušteni unosi. To smo napravile tako što smo pretraživale određene ključne riječi putem internet

preglednika s prikazom rezultata na mjesečnom nivou (koristeći filter alat na pregledniku). Pretraživanjem ovih i sličnih ključnih riječi baziranih na različitim i najčešćim mehanizmima tranzicijske pravde implementiranim u Hrvatskoj, prikazali su nam se rezultati u kojima se izvještava i koji sadrže informacije o tematici koju pratimo. Neke od ključnih riječi koje smo koristile u pretrazi bile su (i na hrvatskom i na engleskom): Domovinski rat, tranzicijska pravda, suđenje za ratne zločine, obljetnica zločina iz Domovinskog rata, komemoracija, ratni zločini, pronalazak nestalih osoba iz rata, procesuiranje ratnih zločina, zakon o civilnim stradalnicima, diskriminacija manjina, povratnici, i sl. Nakon uključivanja prethodno propuštenih unosa, više istraživačica je još jednom prošlo kroz cijelu bazu podataka i provjerilo je li izostavljeno nešto krucijalno za analizu, na primjer, jesu li uključeni svi izvori koji su izvještavali o određenoj komemoraciji ili drugim događajima s kojima smo bili upoznati kroz naš svakodnevni rad, a propustili ga unijeti. Baza podataka je potom finalizirana i pripremljena za analizu, a sastojala se od sve ukupno 288 unosa.

ANALIZA PODATAKA

Prije nego smo započele proces Prije nego smo započele proces analize, svaki smo unos posebno i detaljno proučile kako bismo detektirale sve najbitnije informacije o (ne) provedenom mehanizmu tranzicijske pravde. Na primjer, u članku²⁹ koji izvještava i komentira problematičnost opraštanja troškova osuđenim ratnim zločincima, detektirale smo najbitnije informacije o donesenom zakonu (tko ga je donio, kada i što podrazumijeva) te koje su glavne (pozitivne i negativne) posljedice implementacije tog zakona. Na osnovu tih detektiranih informacija smo pripremile sažetak tog članka kako bi sljedeće korake analize svih unosa učinile bržim, preglednijim i lakšim. Nakon pripreme sažetaka, svaki je unos evaluiran zasebno. Prilikom evaluacije, za svaki smo unos donijele vrijednosnu ocjenu samog mehanizma koji je implementiran (članak u kojem se kritizira povijesni revizionizam u diskursu političara), ali i sadržaj, ono o čemu je izvješteno (npr. prisutnost povijesnog revizionizma u diskursu političara). Ovako smo pristupile evaluaciji unosa kako bismo u daljnjoj analizi što je jasnije i direktnije moguće odredile pozitivne i negativne aspekte i trendove u provođenju tranzicijske pravde u Hrvatskoj.

Nakon evaluacije, unose smo podijelile u 5 ranije definiranih stupova tranzicijske pravde: 1) utvrđivanje i promocija istine, 2) procesuiranje

i sankcioniranje, 3) reparacije, 4) institucionalne reforme kao garancija neponavljanja i 5) društveni oporavak i obnova povjerenja. Unosi koji su obuhvaćali više od jednog stupa (npr. izvještaj MRMKS-a u kojem se analizira i procesuiranje ratnih zločina, ali i nepoštivanje presuda MKSJ-a - stup 1 i stup 2) tranzicijske pravde su uključivani i kasnije analizirani pod svakim stupom kojeg su obuhvaćali, ali iz više uglova.

U analizi su sudjelovale tri istraživačice kako bi se zaključci temeljili na konsenzusu, a cjelokupna analiza bila što konzistentnija. Okruženje u kojem se provodila analiza poticalo je razgovor i raspravu o samom sadržaju kako bi zaključci o trendovima, uzorcima i napose pozitivnim ili negativnim utjecajima na stupove tranzicijske pravde bili argumentirani i potkrijepljeni primjerima. Bitno je naglasiti da smo prilikom evaluacije određenih izvora informacija o mehanizmima tranzicijske pravde, posebno onih koje objavljuju mediji, obratile pozornost na potencijalnu neobjektivnost ili selektivnost u izvještavanju te ih onda mogle kritički evaluirati. Važno je napomenuti da se i manjak objektivnosti izvješća može koristiti u analizi i evaluaciji mehanizama tranzicijske pravde u zemlji. Na primjer, ako određeni medij ili informativni portal prikazuje dezinformacije o određenom ratnom događaju kao točne te ih kritički ne evaluira, to može biti indikativno za

²⁹ Pavelić, B. (Siječanj, 2024). Hrvatska osuđenim ratnim zločincima vraća odštetu koju im je već naplatila, Al Jazeera. <https://balkans.aljazeera.net teme/2024/1/13/hrvatska-osudjenim-ratnim-zlocincima-vraca-odstetu-koju-im-je-vec-naplatila>

poteškoće u provedbi mehanizama tranzicijske pravde koji za cilj utvrditi i promovirati istinu o povijesnim događajima.

Analiza se provodila unutar svakog od stupa tranzicijske pravde zasebno. Odlučile smo se na takvu strategiju kako bi trendovi bili uočljiviji te kako bi mogli lakše odrediti koji mehanizmi kako utječu na realizaciju svakog stupa tranzicijske pravde i detektirati najčešće probleme. Također, podjela po stupovima omogućila je lakši i sveobuhvatniji razvoj analitičke strategije što je dodatno pridonijelo da finalno izvješće bude sistematski organizirano i maksimalno relevantno za sve zainteresirane dionike.

Analizu implementacije mehanizama tranzicijske pravde u Hrvatskoj odlučile smo bazirati na detekciji, definiciji i evaluaciji uočenih trendova ili uzoraka unutar svakog stupa (a ponekad i određenih mehanizama). Na tu strategiju smo se odlučile zbog činjenice da analiza i evaluacija postkonfliktne tranzicijske pravde nije i ne može biti bazirana na jednostavnoj dihotomiji “realizirana ili nerealizirana tranzicijska pravda”, već se radi o kompleksnom, sustavnom i gradualnom procesu koji može napredovati u nekim aspektima ili periodima, stagnirati u drugima, a pogoršavati se u trećima. Upravo se zbog toga ne može govoriti ni o praćenju, evaluaciji i izvještavanju o stupnju ili razini implementacije procesa tranzicijske pravde, već samo o detekciji i opisivanju trendova ili uzoraka koji su uočeni tijekom praćenja implementiranih procesa i analize načina na koji su implementirani.

Kako bi analiza bila što detaljnija i konzistentnija, prilikom analize svakog stupa vodile smo prethodno definiranim pitanjima koja bi nam omogućila detekciju i definiciju različitih uzoraka među izvorima, npr. utječe li doba godine na količinu i vrstu izvora koje smo unijeli ili koji su (naj)pozitivniji ili (naj)negativniji trendovi detektirani u svakom stupu. Pitanja su se bazirala

na detekciji uzoraka u unosima.

Analiza je, također, obuhvatila detekciju i evaluaciju svih longitudinalnih promjena tijekom perioda praćenja, uključujući kontekstualnu analizu događaja koji su mogli utjecati na te promjene, poput formiranja nove vlade ili održavanja predsjedničkih izbora. Upravo se na primjeru političkih kampanja uoči predsjedničkih izbora moglo vidjeti koliko svakodnevne društveno-političke pojave utječu na učestalost dijaloga o određenim mehanizmima tranzicijske pravde (npr. procesuiranju ratnih zločinaca ili organizaciji komemoracija). Tako se tijekom predizbornih kampanja moglo uočiti kako su iz raznih perspektiva predstavljani neki od mehanizama tranzicijske pravde, npr. kako se politički predstavnici i stranke koje predstavljaju odnose prema presudama međunarodnih i domaćih sudova, što misle o oduzimanju i/ili vraćanju odlikovanja ratnim zločincima. Osim dijaloga, takve pojave su bile pogodne za analizu i evaluaciju stvarnog stanja te negativnih i pozitivnih trendova u provedbi tranzicijske pravde u Hrvatskoj.

Svaki stup je detaljno evaluiran, prikupljena je statistika o korištenju mehanizama, a provedena je i evaluacija pojedinačnih mehanizama te aktera koji ih implementiraju. Tijekom analize koristile smo se kombinacijom detekcije trendova, uzoraka i karakteristika provedenih mehanizama uključenih i opisanih u bazi podataka, ali i cijelogodišnje terenske observacije Inicijative. Također smo se trudile navesti primjer za svako zapažanje, uzorak i zaključak do kojeg smo prilikom analize došle.

U narednom će dijelu ovog izvještaja biti predstavljeni uočeni uzorci i trendovi te zaključci koje smo na osnovu njih donijele. Doneseni zaključci baziraju se na pomno evaluiranim uzorcima, a uključuju pregled najvećih problema i izazova ali i ostvarenih napredaka.

**IZVJEŠTAJ O IMPLEMENTACIJI
PROCESA TRANZICIJSKE
PRAVDE
HRVATSKA - 2024**

UTVRĐIVANJE I PROMOCIJA ISTINE U HRVATSKOJ

Kao što je i ranije spomenuto, utvrđivanje i promocija istine predstavlja jedan od najvažnijih aspekata tranzicijske pravde, budući da su upravo manipulacije činjenicama, istinom o povijesnim događajima i javnim mnijenjem kroz opsežnu (političku) propagandu inicijalno dovele do sukoba u bivšoj Jugoslaviji, a kasnije i do njegove eskalacije. Manipulacija, (re)interpretacija, izvrtanje ili negiranje istine i činjenica baziranih na dokazima o (ratnim) događajima iz prošlosti predstavlja jedan od najvećih društveno-političkih izazova u današnjim, postkonfliktnim društvima i državama nekadašnje Jugoslavije. Takve prakse u hrvatskom, ali i društvima drugih država

nekadašnje Jugoslavije, vrlo često uzrokuju ili produbljuju (među-državne) političke tenzije, podjele i diskriminatorne prakse u društvu koje mogu eskalirati i do govora mržnje, ali i fizičkih obračuna i drugih vrsta nasilja. Osim toga, rasprave o ratnim događajima neizostavan su element većine političkih debata i kampanja, ali i vrlo česta tema (a ponekad i kamen spoticanja) među građanima. U nastavku su predstavljeni najbitniji trendovi i uzorci uočeni tijekom praćenja implementacije mehanizama utvrđivanja i promocije istine u 2024. godini u Republici Hrvatskoj.

NAJČEŠĆI MEHANIZMI I LONGITUDINALNI UZORCI

Najčešće implementirani mehanizmi utvrđivanja i promocije istine tijekom 2024. godine bile su komemoracije, medijsko izvještavanje o ratnim događajima, promicanje narativa o ratu te pronalazak i identifikacija nestalih osoba. Obilježavanje obljetnica određenih ratnih događaja kroz komemoracije ujedno je predstavljalo i period u kojem je zabilježeno najviše unosa podataka, posebice prije, tijekom i nakon obljetnice pada Vukovara te operacije Oluja. Zanimljivo je istaknuti da je više unosa bilo tijekom onih obljetnica koje su bile obilježene političkim kontroverzama (npr. upozorenja Domovinskog pokreta da će spriječiti predstavnike SNV-a i SDSS-a da polože vijence u Dunav³⁰ nego prije, tijekom i nakon onih koje su prolazile bez političkih tenzija. Medijsko izvještavanje o ratnim događajima se također pojačavalo ususret i tijekom obilježavanja obljetnica, ali i tijekom političke kampanje za parlamentarne i, posebice, predsjedničke izbore. Promicanje narativa o ratu se također ponajviše prakticiralo ususret i tijekom obljetnica ratnih događaja (posebice obilježavanja pada Vukovara, operacije Oluja, operacije Bljesak i operacije Medački džep). Narativ koji se najviše promovirao, posebice u medijima te istupima političara, institucija i veteranskih udruga, bio je onaj službeni, dominantni narativ u ratu u Hrvatskoj koji je baziran isključivo na jednostranoj, neuključivoj interpretaciji ratnih događaja te isticanju žrtve, obrane i pobjede hrvatske države i snaga. Pronalazak i identifikacija nestalih osoba još je jedan mehanizam tranzicijske pravde o kojem se dosta često izvještavalo, u pravilu objektivno i uz poziv na međusektorsku i međudržavnu suradnju.

MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE U JAVNOM DISKURSU

Najčešći izvori informacija o implementiranim mehanizmima tranzicijske pravde bili su medijski članci i objave što je za ovaj stup i očekivano s obzirom na popularnost i medijsku pozornost koju ratne teme privlače u hrvatskom društvu.

Iz analize unosa koji nam daju uvid u stanje stupa tranzicijske pravde koji propisuje utvrđivanje i promicanje istine o nasilnoj prošlosti države, lako se primjećuje da je tranzicijska pravda u Hrvatskoj oblikovana snažnim dominantnim, službenim i kroz deklaracije (o Domovinskom ratu i Oluji) institucionaliziranim narativom te da on prevladava u političkom, medijskom i društvenom prostoru. Ključni akteri – političari, mediji, organizacije civilnog društva (CSO) i međunarodne organizacije – imaju različite pristupe i interpretacije mehanizama tranzicijske pravde, često motivirane ili uvjetovane političkim prilikama, obljetnicama i izbornim ciklusima.

³⁰ Arbutina, P. (2024). DP-ova vukovarska farsa. Novosti. <https://portalnovosti.com/dp-ova-vukovarska-farsa>

Komemoracija za žrtve u operaciji Bljesak u selu Medari 2024. godine, fotografkinja: Sanja Bistričić Srića

ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA

Organizacije civilnog društva, poput Documente i Inicijative mladih za ljudska prava (YIHR), pružaju alternativni i na dokazima baziran narativ u odnosu na onaj dominantni, službeni ratni narativ koji u javnom diskursu promiču političke elite i mediji. Njihove aktivnosti uključuju edukacije o ratnim događajima, rad s mladima na pitanjima 1990-ih, osudu nacionalizma te poticanje regionalne suradnje u pronalasku nestalih osoba. Također, ove organizacije redovito kritiziraju odnos hrvatskih institucija i političara prema počiniteljima ratnih zločina

hrvatske nacionalnosti, npr. povlašten tretman ili glorifikaciju osuđenika za ratne zločine u javnim istupima, kroz oslobađanje sudskih dugovanja i/ili dodjelu i neoduzimanje državnih odlikovanja. Organizacije civilnog društva, također, pozivaju na inkluzivnu memorijalizaciju žrtava bez obzira na njihovu nacionalnost te takve komemoracije često i organiziraju³¹. Posebno se ističe njihova uloga u procesima fact-checkinga, prozivanju povijesnog revizionizma te reakcijama na nacionalističke, neprovjerene i neprimjerene izjave u javnom prostoru. Međutim, ovakve organizacije i njihovi aktivisti bili su u protekloj godini česta meta napada političara³² i desno-orijentiranih medija,³³ koji ih optužuju za “izdajnički” narativ ili pokušaj povrede nacionalnog identiteta.³⁴

31 Npr. organizacija komemoracije obitelji Zec u prosincu, 2024. <https://yihhr.hr/hr/mi-pamtimo-komemoracija-obitelji-zec> te sudjelovanje u obilježavanju obljetnice zatvaranja logora Heliodrom i Bugojno <https://yihhr.hr/hr/obiljezili-smo-30-obljetnicu-zatvaranja-logora-heliodrom>

32 Jutarnji list (3. prosinca, 2024.). Bulj: Još sam u nedjelju pretpostavio tko se skriva iza kartonskih kuglica na Jelačićevom trgu. Jutarnji list. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/bulj-jos-sam-u-nedjelju-pretpostavio-tko-se-skriva-iza-kartonskih-kuglica-na-jelacicevom-trgu-15528852>

33 Crodex (1. prosinca, 2024.). Kao da je srpska BIA “ukrašavala” božićno drveće na Jelačiću. https://crodex.net/kao-da-je-srpska-bia-pisala-ukrasavala-bozicno-drvce-na-jelacicu/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR1tLyYc7-wyLFG_2tNrQoMvCu-oWJTnVnKtWiPRp4xleZwm6z-suLAQCM_aem_QniT1lqd6xGPX2untWaKLw

34 Ministarstvo hrvatskih branitelja. (2. Kolovoza, 2024.). Ministarstvo hrvatskih branitelja: Prozivke Documente neutemeljene. <https://www.iusinfo.hr/aktualno/dnevne-novosti/ministarstvo-hrvatskih-branitelja-prozivke-documente-neutemeljene-61220>

MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE

Medijski diskurs o tranzicijskoj pravdi izrazito je podijeljen. Mainstream mediji, poput Jutarnjeg lista i Večernjeg lista, uglavnom izvještavaju o komemoracijama od događaja do događaja kao što je obilježavanje obljetnica, često koristeći emotivni ton ili senzacionalistički pristup koji dodatno jača pobjednički i viktimizacijski narativ.

Neki mediji poput Index.hr, Nacionala i Telegrama povremeno su tijekom 2024. godine kritički evaluirali dominantni narativ, političke i javne istupe koji ga promoviraju te preispituju službene verzije događaja. Tako je, na primjer, Nacional u srpnju 2024. u tiskanom izdanju objavio detaljan prilog koji opisuje zločine koje su počinili članovi jedinica Hrvatskog vijeća obrane kojima predsjednik Republike Zoran Milanović dodjeljuje odlikovanja te čijim obljetnicama formiranja često prisustvuje te brani i hvali djelovanje HVO-a.³⁵ Nacional u članku iznosi i analizira pravomoćne presude donesene protiv članova tih jedinica te podsjeća na zločinačko djelovanje Hrvatskog vijeća obrane u Bosni i Hercegovini.

Postoji i manji krug novinara, na primjer Boris Pavelić,³⁶ koji sustavno istražuju ratne događaje i manjak pažnje prema civilnim žrtvama koje nisu

bile hrvatske nacionalnosti, no njihovi tekstovi se većinom pojavljuju u manjinskim publikacijama, poput Novosti,³⁷ ili medijskim portalima poput Lupige i H-Altera koji ne postižu istu razinu čitanosti kao neki drugi mainstream mediji.

Desno orijentirani mediji, poput Direktno.hr, Crodex i Narodno.hr, aktivno promiču povijesni revizionizam, napadaju organizacije civilnog društva te manjinske zajednice te nerijetko šire govor mržnje. Novinari koji preispituju dominantni narativ često su meta napada i kritika, posebice na takvim portalima.

Nadalje, mainstream mediji izbjegavaju izvještavati o kontroverznim temama, posebice onima koje se tiču uloge Hrvatske u ratu u BiH, čime se stvara dojam svojevrzne "cenzure" nad temama koje dovode u pitanje etabliran dominantni narativ o ratu u Hrvatskoj koji ulogu Hrvatske države u ratovima devedesetih opisuje jedino i isključivo kao obrambenu te ulogu žrtve agresije i napada na svoj teritorija.

35 Nacional. (16. srpnja, 2024.) STRAŠNA SVJEDOČANSTVA Milanović odlikovao brigadu HVO-a čijim se pripadnicima sudilo za ratne zločine. https://www.nacional.hr/strasna-svjedocanstva-milanovic-odlikovao-brigadu-hvo-a-cijim-se-pripadnicima-sudilo-za-ratne-zlocine/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3K8ID2ctplsDTXNCtNbcSkNz2V5ZP0eV5Edd3HKMkyUH_Yynrryr85_sE_aem_aNJclv0ZCgPNCXkW0YjsHA

36 Na primjer: "Dario Kordić putem Facebooka širi strah od migranata i mržnju prema LGBT zajednici" objavljen u Nacionalu. <https://www.nacional.hr/dario-kordic-putem-facebook-a-siri-strah-od-migranata-i-mrznju-prema-lgbt-zajednici/> ili Zašto Hrvatska ignorira žene koje su silovali vojnici HVO-a? objavljen za Tačno.net <https://tacno.net/zasto-hrvatska-ignorira-zene-koje-su-silovali-vojnici-hvo-a/>

37 Arbutina, P. (7. studenog, 2024.). Dp-ova vukovarska farsa. Novosti. <https://portalnovosti.com/dp-ova-vukovarska-farsa>

POLITIČARI I ODNOS PREMA TRANZICIJSKOJ PRAVDI

Većinski dio hrvatskog političkog vrha je i u 2024. godini nastavio kontinuirano promovirati pobjednički, obrambeni i viktimizacijski narativ o ratu u Hrvatskoj i hrvatskoj ulozi u ratovima 90-ih, posebice tijekom predizbornih kampanja ili obljetnica. Predsjednik često odlikuje vojne jedinice čiji su članovi prethodno osuđivani za ratne zločine, odbija oduzeti državna odlikovanja osuđenim ratnim zločincima te javno i direktno relativizira, ili pak ignorira, zločine hrvatskih snaga, posebno onih u Bosni i Hercegovini.³⁸ Politički predstavnici desno orijentiranih stranaka vrlo se često pridružuju predsjedniku u glorifikaciji osuđenih ratnih zločinaca³⁹ dok se neki od njih javno eksponiraju, predstavljaju knjige na kojima sudjeluju osobe iz javnog života⁴⁰ te sudjeluju u komemoracijama. Tako je 9. rujna 2024. Mirko Norac, osuđenik za ratne zločine, bio dio službenog protokola obilježavanja 31. obljetnice vojno-redarstvene operacije Medački džep.⁴¹

Ono što je također vrlo uočljivo iz ovogodišnjih unosa jest da trenutno u Hrvatskoj ne postoji niti jedna politička opcija koja dosljedno zagovara odgovorno suočavanje s prošlošću ili sustavno radi na implementaciji mehanizama tranzicijske pravde. Tijekom predizborne

kampanje ususret predsjedničke kampanje, samo je jedna kandidatkinja - Ivana Kekin - u svoj program uključila točku o oduzimanju odlikovanja osuđenim ratnim zločincima (što je u direktnoj ingerenciji predsjednika_ce države) te o tome javno progovarala.⁴² **Međutim, iz unosa se vidi jasan izostanak reakcija lijevih političkih opcija u slučajevima problematičnog i suočavanja s prošlošću (npr. na javnu promociju knjige osuđenog ratnog zločinca ili zabranu predstavnicima srpske nacionalne manjine da polože vijence prije obljetnice u Vukovaru) dok su podrške akcijama koje potiču odgovorno suočavanje s prošlošću rijetke.** Predstavnici lijevog dijela političkog spektra vrlo rijetko ili uopće ne progovaraju javno o zločinima i ne prisustvuju komemoracijama, primjerice, bošnjačkim žrtvama u Ahmićima ili srpskim u Medarima.

Ipak, kao rijedak pozitivan primjer pomirbene i inkluzivne memorijalizacijske inicijative treba istaknuti predstavnike stranke Možemo! koji već nekoliko godina prisustvuju komemoraciji za obitelj Zec na Sljemenu.⁴³ Međutim, oni ostaju izolirani slučajevi i ni ove godine se nisu učestalili niti postali dio političkog kontinuiteta.

38 Ovaj je trend svom izvještaju u 2024. istaknuo i tužitelj MRMKS-a Serge Brammertz, <https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/AnnexII-AssessmentoftheProsecutorMay2024English.pdf>

39 Na primjer, "Bulj: Vratit ću činove Norcu, Amerika i Izrael neće nikada suditi svojim generalima". Index.hr. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/bulj-vratit-cu-cinove-junaku-domovinskog-rata-mirku-norcu/2624522.aspx>

40 Klix.ba. (27. siječnja, 2024.). Ratni zločinac Valentin Čorić predstavio knjigu, na promociju mu došli zločinac Dario Kordić i Goran Milić. Klix.ba. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/ratni-zlocinac-valentin-coric-predstavio-knjigu-na-promociju-mu-dosli-zlocinac-dario-kordic-i-goran-milic/240127066>

41 Ličko-senjska županija (10. rujna, 2024.). Obilježena 31. obljetnica vojno-redarstvene operacije Medački džep. <https://licko-senjska.hr/novosti/detaljnije/obiljezena-31.-obljetnica-vojno-redarstvene-operacije-medacki-dzep>

42 Ivana Kekin: "Kao predsjednica, oduzela bih državna odličja svim ratnim zločincima." <https://x.com/IvanaKekin/status/1872770182772637776>

43 Dnevnik.hr (7. prosinca, 2024.). Prije 33 godinu ubijena je obitelj Zec: "Aleksandra je ubijena samo zato jer je bila Srпкиnja". Dnevnik.hr. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/odrzana-komemoracija-za-aleksandru-i-mariju-zec---884397.html>

ULOGA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA

Međunarodne organizacije i institucije poput ICMP-a ili MRMKS-a i drugih igraju važnu ulogu u procesu tranzicijske pravde kroz izvještavanje i pružanje podrške državnim institucijama u ključnim procesima, facilitiranje regionalne suradnje i pružanje pomoći u pronalasku nestalih osoba. Na primjer, glavni tužitelj MRMKS-a je i ove godine posjetio hrvatske institucije i predstavnike vlasti te s njima razgovarao o konkretnim problemima u području utvrđivanja i promocije istine, kao što je glorifikacija ratnih zločinaca te nepoštovanje ili ignoriranje presuda MKSJ-a i MRMKS-a. Također, međunarodne organizacije poput UNDP-a u Srbiji organiziraju edukacije i surađuju s lokalnim organizacijama, pokušavajući tako potaknuti dijalog o ratnim zločinima i suočavanju s prošlošću.

ODNOS PREMA ŽRTVAMA

Proces memorijalizacije i komemoracije žrtava u Hrvatskoj obilježen je već spomenutom dominacijom pobjedničkog, obrambenog i viktimizacijskog narativa, pri čemu se naglasak stavlja na hrvatske žrtve, dok su manjinske (većinom srpske i bošnjačke) žrtve često marginalizirane ili se spominju isključivo u kombinaciji s hrvatskim žrtvama (npr. kroz generalne ili kolektivizirajuće izraze kao što su "civilne žrtve rata" ili "hrvatske i druge civilne žrtve rata"). Inkluzivno komemoriranje žrtava svih nacionalnosti izostaje, dok se etnički "druge" (npr. srpske ili bošnjačke) civilne žrtve pojedinih vojnih operacija, poput „Oluje“ i „Bljeska“, rijetko ili nikada ne spominju prilikom službenih komemoracija koje organiziraju državne institucije ili veteranske udruge.

Komemoracija i otkrivanje spomen-ploče za obitelj Zec 2023. godine. Fotografkinja Sanja Bistričić Srića

Poseban problem predstavlja instrumentalizacija komemoracija na kojima se iskazi poštovanja hrvatskim žrtvama i proslava uspješnih vojnih operacija – osobito u medijima – često (in)direktno koriste za (ili imaju takvu posljedicu) negativno prikazivanje drugih naroda, prvenstveno Srba. Ovakav model komemorativne prakse vidljiv je u objavama portala desne ideološke orijentacije poput Direktno.hr, gdje se narativ oblikuje na senzacionalistički ili način koji jača postojeće podjele te ističe dezinformacije.⁴⁴ Međutim, bitno je naglasiti da se ovakav i slični pristupi izvještavanju o komemoracijama ili ratnim događajima sve češće može naći i u objavama mainstream medija kao što je HRT.⁴⁵

Žrtva veterana u javnom diskursu ima poseban status i često se prikazuje kao nesebičan doprinos domovini, dok su civilne žrtve rata uglavnom svedene na kolateralne gubitke. Prioritet pri memorijalizaciji ratnih događaja u Hrvatskoj gotovo uvijek imaju veterani, dok su civilne žrtve u drugom planu – čak i u mjestima poput Vukovara, koji predstavlja i simbol naročito nasilnih i mnogobrojnih civilnih stradanja ratu. Osim toga, i dalje ne postoji jasno razgraničenje između vojnih i civilnih žrtava pa se tako civilne žrtve većinom komemoriraju zajedno s vojnicima. Time se dodatno zamagljuje pojedinačne sudbine i doprinosi narativu kolektivne viktimizacije bez

jasne distinkcije konteksta u kojem su žrtve izgubile svoje živote - tijekom aktivnog vojnog sudjelovanja u borbi ili je gubitak života bila posljedica kršenja međunarodnog humanitarnog prava (npr. smaknuće ratnih vojnih zarobljenika ili civila).

Posebno problematičan uzorak koji se istaknuo jest onaj da pokušaji inkluzivne memorijalizacije često nailaze na snažne otpore, kako od strane vlasti, tako i medija. Primjeri toga uključuju ignoriranje inicijativa organizacija civilnog društva koje ukazuju na bošnjačke žrtve u Ahmićima ili srpske žrtve tijekom i nakon „Oluje“. Tu se, također, ističe i zabrana (uz prijetnje otporom) predstavnicima SDSS-a i SNV-a da polože vijence u Dunav. Iako politički predstavnici u Hrvatskoj često optužuju predstavnike Srba u Hrvatskoj, Republiku Srbiju i Srbe općenito za šutnju, negiranje ili relativizaciju uloge srpskih (para)vojnih snaga tijekom rata – uključujući njihove zločine i žrtve tih zločina – istovremeno im otežavaju suočavanje s tim pitanjem čak i kada za to postoji (politička) volja ili namjera. Čak i kada predstavnici Srba u Hrvatskoj žele javno izraziti poštovanje prema žrtvama srpskih snaga i time potvrditi odgovornost za počinjena stradanja, to im često nije dopušteno.

⁴⁴ Na primjer, Direktno.hr (21. studenog 2024.) Ovo su prešućeni zločini nad Hrvatima BiH: Imala je četiri godine i ubijena je u majčinom naručju. Direktno.hr. <https://direktno.hr/direkt/ovo-su-presuceni-zlocini-nad-hrvatima-bih-imala-je-cetiri-godine-i-ubijena-je-u-majcinom-narucju-359439/>

⁴⁵ Na primjer, Čurić, M. (18. studenog 2024). "Najgora večer logora bila je kad su pustili robijaše među žene". Hrvatska radiotelevizija. <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/specijal-vukovar-najgora-vecer-logora-bila-je-kad-su-pustili-robijase-medu-zene--11859714>

NAJNEGATIVNIJI TRENDVI UOČENI TIJEKOM 2024.

1. SMANJIVANJE PROSTORA ZA DIJALOG I UČVRŠĆIVANJE STATUSA QUO U NARATIVIMA O RATU

U historiografiji i javnom diskursu u Hrvatskoj sve je manje prostora za dijalog i kritičko preispitivanje ratnih događaja iz 1990-ih. Dominantni narativi o ratu ostaju nepromijenjeni i uglavnom potvrđuju status quo, bez pokušaja kritičke analize ili otvaranja prostora za dijalog o različitim perspektivama i narativima. Prevladava tendencija potvrđivanja već uspostavljenih interpretacija i narativa o ratu, dok se alternativni pogledi sustavno marginaliziraju ili napadaju.

Političari vješto koriste jezik tranzicijske pravde i precizno detektiraju probleme u njezinoj implementaciji, ali isključivo kada je riječ o stanju u Srbiji i BiH.⁴⁶ Dok se kritike prema susjednim državama često iznose kroz pravni i moralni diskurs tranzicijske pravde, ista razina analitičnosti i političke volje izostaje kada se radi o procesima unutar Hrvatske.⁴⁷ Ovakav selektivan pristup ukazuje na instrumentalizaciju tranzicijske pravde u vanjskopolitičke svrhe, dok se istovremeno zanemaruje njezina primjena na unutarnjem planu.

2. SENZACIONALISTIČKO IZVJEŠTAVANJE I KAPITALIZACIJA NA RATNOJ TRAUMI

Medijski diskurs o ratu u Hrvatskoj i u 2024. se većinski temeljio na senzacionalističkom izvještavanju koje koristi emotivne i vrlo deskriptivne narative o zločinima, posebno u kontekstu masovnih stradanja i prominentnih obljetnica. Ovaj pristup ne samo da dodatno perpetuirao dominantni narativ, već i kapitalizira na kolektivnoj traumi, koristeći ratne teme kao alat za političku manipulaciju i mobilizaciju javnosti. Obljetnice poput Vukovara ili operacije Oluja često se koriste za poticanje emotivnih reakcija, pri čemu se zanemaruju važna pitanja tranzicijske pravde, uključujući odgovornost za ratne zločine, prava civilnih žrtava i promicanje istinitih, na dokazima baziranih narativa o ratnim događanjima.

⁴⁶ Na primjer, Taušan, M. (11. prosinca 2024.). Andrej Plenković: Snažno odbacujemo izjave srbijanske ministrice u UN-u. Jutarnji.hr list. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/andrej-plenkovic-snazno-odbacujemo-izjave-srbijanske-ministrice-u-un-u-15531871>

⁴⁷ Ibid.

3. MARGINALIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA I KRITIČKIH GLASOVA

Organizacije civilnog društva, mediji i pojedinci koji pokušavaju inicirati dijalog i suočavanje s "osjetljivim" temama vezanim za hrvatsku ratnu prošlost kao što je uloga Hrvatske u ratu u BiH, komemoriranje civilnih žrtava koje nisu bile hrvatske nacionalnosti i problem glorifikacije ratnih zločinaca, često su prešućivani, ignorirani ili ušutkavani. Kritički glasovi koji aktivno progovaraju protiv povijesnog revizionizma te zagovaraju za poštivanje prava manjina i manjinskim žrtvama, suočavaju se s institucionalnim preprekama, medijskom cenzurom te napadima političara, desnih medija pa čak i povjesničara.⁴⁸

Meta napada su tijekom 2024. godini bile organizacije koje inzistiraju na regionalnoj suradnji u procesima tranzicijske pravde, kao i pojedini mediji koji problematiziraju glorifikaciju ratnih zločinaca ili kritiziraju neodgovorne političke izjave. Taj fenomen vidljiv je i u medijskoj pokrivenosti određenih tema, gdje mainstream hrvatski mediji ili u potpunosti ignoriraju kontroverzne teme (npr. izuzetno mali broj izvještaja o obljetnici zločina u Ahmićima ili raspuštanju logora HVO-a u Hercegovini) ili koriste huškački ton izvještavajući o onima koji ih otvaraju.

4. PORAST RADIKALNO NACIONALISTIČKIH STAVOVA I POLITIČKA INSTRUMENTALIZACIJA RATA

S obzirom na poglavito populističku prirodu kampanja za ovogodišnje predsjedničke izbore i priključenje ekstremno desnih političkih opcija u vlasti (Domovinski pokret), nacionalistički stavovi su bili vrlo vidljivi i prisutni u javnom prostoru. Političari poput Ivana Penave i Mire Bulja u protekloj su godini koristili ratnu tematiku kao ključni element predizbornih kampanja, promovirajući isključivo obrambeni i pobjednički narativ te isključujući bilo kakvu raspravu o odgovornosti Hrvatske u ratu ili određenim ratnim događanjima i stradanjima nehrvatskog stanovništva.

Predsjednički izbori u Hrvatskoj uvelike su se temeljili na verbalnim sukobima oko nasljeđa 1990-ih, što pokazuje koliko je hrvatska politika još uvijek definirana interpretacijom „Domovinskog rata“. Umjesto poticanja dijaloga i suočavanja s prošlošću, politički diskurs ostaje zarobljen u mitologizaciji rata kao „temelja“ hrvatske države, bez ikakve stvarne inicijative za kritičko preispitivanje tog nasljeđa i posljedica istog na suvremeno društvo.

⁴⁸ Direktno.hr. (3. prosinca 2024.). Povjesničar odgovorio aktivistima s 'kuglicama': Spomenuo Stepinca i Tuđmana. Direktno.hr <https://direktno.hr/domovina/povjesnicar-odgovorio-aktivistima-s-kuglicama-spomenuo-stepinca-i-tudmana-360275/>

5. NEDOSTATAK SURADNJE SA SRBIJOM U PRONALASKU NESTALIH

Unatoč važnosti regionalne suradnje u procesu tranzicijske pravde, Hrvatska i Srbija ne ostvaruju nikakav napredak u rješavanju pitanja nestalih osoba iz rata, a retorika s obje strane uglavnom je usmjerena na međusobne optužbe umjesto na rješavanje problema. Ovaj zastoj dodatno otežava proces pomirenja i doprinosi daljnjoj politizaciji ratne prošlosti. **Ono što se posebno istaknulo prilikom sustavnog i sveobuhvatnog praćenja implementacije procesa tranzicijske pravde u Hrvatskoj u 2024. godini je činjenica da hrvatski politički predstavnici često u javnim istupima (posebice oko obljetnica ratnih događanja ili na Međunarodni dan nestalih osoba) prozivaju Srbiju za manjak suradnje u pronalasku nestalih dok u isto vrijeme uopće ne progovaraju o suradnji s Bosnom i Hercegovinom i pronalasku nestalih na teritoriju te države. To je slučaj i za nestale osobe hrvatske nacionalnosti, ali i za nestale osobe bošnjačke ili srpske nacionalnosti koje su potencijalno nastradale prilikom djelovanja HVO-a i HV-a na teritoriju Bosne i Hercegovine.**

6. GLORIFIKACIJA RATNIH ZLOČINACA I (INSTITUCIONALNA) PODRŠKA REVIZIONIZMU

U Hrvatskoj i dalje postoji trend glorifikacije osuđenika za ratne zločine, uključujući njihovo uključivanje u službene komemorativne protokole. Takvi postupci ne samo da umanjuju ozbiljnost ratnih zločina, već i institucionalno legitimiraju revizionizam i negiranje odgovornosti. Ovakva praksa dodatno produbljuje podjele unutar društva, otežavajući procese društvenog oporavka i suočavanja s prošlošću već ali i šteti međunarodnoj reputaciji Hrvatske. Dok se glorifikacija ratnih zločinaca često pravda patriotizmom i zaštitom „dostojanstva Domovinskog rata“, ona u stvarnosti predstavlja ozbiljan korak unazad u procesima tranzicijske pravde i izgradnje stabilnog društva.

Ovčara, uslikao Ivan Validžić.

Ahmići 1993., MKSJ arhiva

NAJPOZITIVNIJI TRENDVI UOČENI TIJEKOM 2024.

Unatoč brojnim izazovima, postoje određeni pozitivni pomaci i detektirani uzorci koji ukazuju na napredak u određenim aspektima tranzicijske pravde u Hrvatsko. Ovi pomaci dolaze iz različitih sektora – od državnih institucija, medija i organizacija civilnog društva, do umjetničkih i građanskih inicijativa.

1. PRAVDA I POTRAGA ZA NESTALIMA

Jedan od najkonkretnijih pozitivnih pomaka odnosi se na pronalazak, ekshumacije i identifikacije nestalih osoba u Hrvatskoj. Iako se i ove godine isticalo da je regionalna suradnja u ovom procesu problematična, kontinuirani napori hrvatskih institucija, međunarodnih organizacija poput ICMP-a te lokalnih inicijativa doveli su do napretka u utvrđivanju sudbina nestalih osoba. To predstavlja ključan korak u procesu tranzicijske pravde jer omogućuje obiteljima smanjenje neizvjesnosti koja sada traje već desetljećima.

49 Jutarnji list. (11. lipnja, 2024.). Memorijalni centar Srebrenice: Tražimo od Vlade RH da ispita je li ministar Anušić umiješan u zločine u BiH. Jutarnji list. https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/memorijalni-centar-srebrenice-trazimo-od-vlade-rh-da-ispita-je-li-ministar-anusic-umije-san-u-zlocine-u-bih-15470514?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAA-R2oNvqu_x2HeB2hrwBgbynnqgzKuUxyYP7Ktanz11E6ilJtf0i0uO7B-AoY_aem_ARbEGz2AjCdezRQ8OZaQJCU0KWlxvw0Sv_cm-mGWe-8FayMurcpTkjlOUMD7pZgSG2mINny32NXVoys62oMGzdYGI

50 Mahmutović, D. Zapovjednik potvrdio za Telegram: Primorac je naoružan pretresao stanove po Splitu. Telegram.hr. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/zapovjednik-potvrdio-za-telegram-primorac-je-naoruzan-pretresao-standove-po-splitu/>

2. KRITIKE DOMINANTNOG NARATIVA O RATU POSTAJU GLASNIJE I RAZNOVRSNIJE

Sve je više kritika prema statusu quo kada je riječ o suočavanju s prošlošću. One više ne dolaze samo iz organizacija civilnog društva, već i iz različitih medijskih izvora te od građana. **Mediji poput H-Altera, Lupige i Novosti, ali i neki mainstream mediji (poput Telegrama i Index.hr-a) sve češće propitkuju i analiziraju problem revizionizma te potiču dijalog o odgovornosti za ratne zločine i ulozi političkih aktera u oblikovanju narativa o ratu. Također, ti mediji su tijekom 2024. godine u više navrata pisali o potencijalnoj involviranosti političkih predstavnika i kandidata na parlamentarnim i predsjedničkim izborima u ilegalnim radnjama tijekom ratova 1990-ih.** Na primjer, Jutarnji list i Index.hr su prenosili i pratili razvoj situacije oko sumnji da je Ministar obrane Ivan Anušić potencijalno mogao biti umiješan u zločine u Bosni i Hercegovini⁴⁹ dok je većina mainstream medija (posebice Telegram), izvještavala i istraživala potencijalnu umiješanost predsjedničkog kandidata HDZa, Dragana Primorca, u ilegalnim pretresima (srpskih) stanova za vrijeme rata u Hrvatskoj.⁵⁰ Ovaj uočen trend mogao bi se potencijalno protumačiti kao rastuća društvena svijest o potrebi za odgovornijim pristupom prošlosti te osjetljivosti javnosti na teme povezane s tranzicijskom pravdom. Kritike više nisu izolirane u manjim publikacijama, već su prisutne i u širem javnom diskursu.

3. POVEĆANA POZORNOST JAVNOSTI NA MIRNU REINTEGRACIJU

Jedan od rijetkih pozitivnih primjera iz razdoblja nakon rata – mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja – posljednjih godina, pa tako i u 2024., dobiva sve više pažnje u javnom diskursu. Ovaj proces, koji je bio ključan za izgradnju i očuvanje mira u istočnoj Hrvatskoj, sve se češće ističe kao primjer uspješnog rješavanja i prevencije konflikata.

Organizacije civilnog društva i neki mediji sve češće podsjećaju na važnost mirne reintegracije kao modela za izgradnju stabilnog društva, a pojedini političari je koriste u svojim govorima kao pozitivan primjer rješavanja teritorijalnog sukoba koji ne uključuje nasilje i militarizam. Nastavak ovog trenda mogao bi pridonijeti balansiranju dominacije militarističkih narativa u interpretaciji ratnih zbivanja.

4. AKTIVNOSTI CIVILNOG DRUŠTVA KOJE POTIČU DIJALOG MEĐU MLADIMA

Unatoč pritiscima i manjku institucionalne podrške, organizacije civilnog društva i dalje aktivno rade na promoviranju dijaloga među mladima o ratovima 1990-ih. Programi neformalne edukacije, ljetne škole i interaktivni projekti omogućuju novim generacijama da dobiju širu sliku o događajima iz prošlosti, izvan dominantnih narativa koje im plasiraju političke elite i mediji. Organizacije poput Documente, Centra za mir i nenasilje u Osijeku i YIHR-a, ali i pojedinih profesora na fakultetima, redovito organiziraju radionice, debate i studijske posjete mjestima stradanja pomažući i potičući mlade da razviju kritički odnos prema prošlosti i bolje razumiju kompleksnost ratnih događaja.

5. UMJETNOST KAO PROSTOR ZA PROMICANJE MIROTVORNIH PRIČA

Umjetnost postaje sve važniji alat u stvaranju prostora za alternativne narative i mirotvorne priče iz razdoblja 1990-ih. Pojedini umjetnici i kulturni projekti nude nove perspektive na ratna zbivanja i potiču društvo na promišljanje o prošlosti kroz film, kazalište, kiparstvo i vizualne umjetnosti.

Primjer takvog pristupa su umjetnički projekti koji se bave temom suživota i pomirenja, ili filmova i kazališnih predstava.⁵¹ Ovakvi projekti otvaraju prostor za dijalog i mogu imati značajan utjecaj na promjenu društvenih percepcija o ratu.

⁵¹ Na primjer, film Željka Stanetića "Milena" - Kulaš, V. (3. prosinca, 2024.). Milena: Kratki film s velikom tabu pričom. Lupiga. <https://lupiga.com/filmovi/milena-kratki-film-s-velikom-tabu-pricom>

**IZVJEŠTAJ O IMPLEMENTACIJI
PROCESA TRANZICIJSKE
PRAVDE
HRVATSKA - 2024**

PROCESUIRANJE ODGOVORNIH ZA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Utvrđivanje odgovornosti i procesuiranje osoba odgovornih za kršenja ljudskih prava tijekom konflikta se često smatra najvažnijim stupom tranzicijske pravde među stručnjacima u ovom području s obzirom da mehanizmi unutar njega imaju za cilj postići pravdu za žrtve, suzbiti kulturu nekažnjivosti, ponovno uspostaviti vladavinu prava i pojačati institucionalni legitimitet. Najčešći mehanizmi unutar ovog stupa uključuju sudske procese na međunarodnoj i nacionalnoj razini. Međutim, da bi se svrha i ciljevi tih mehanizama realizirali, sudski procesi (posebno nacionalni) moraju biti što je nepristraniji mogući te na njih ni na koji način ne bi trebala utjecati državna

politika i predstavnici vlasti. Presude, nacionalnih ili međunarodnih sudova, trebale bi biti poštovane od strane državnih institucija i političkih predstavnika, koji bi zaključke donesene tijekom sudskih procesa trebali promicati kao pravno relevantne, objektivno utvrđene i utemeljene na dokazima. U 2024. godini se napredak Hrvatske ka ostvarivanju ciljeva ovog stupa nastavio kao što je to bio slučaj u prethodnim godinama - zapravo stagnirajući. U nastavku su predstavljeni najbitniji trendovi i uzorci uočeni tijekom praćenja implementacije mehanizama procesuiranja odgovornih za kršenja ljudskih prava u 2024. godini u Republici Hrvatskoj.

NAJČEŠĆI MEHANIZMI I LONGITUDINALNI UZORCI

Analiza unosa u ovom stupu ne pokazuje jasan obrazac vezan uz određene mjesece ili specifične događaje pa se tako može zaključiti da ne postoji uzorak u vremenskoj distribuciji sadržaja. Jedino što se može primjetiti je da se kritike prema tužiteljstvu i pravnim institucijama, posebice od strane predstavnika žrtava i veterana, češće ususret i tijekom obljetnica određenih ratnih događaja.⁵²

Najčešći izvori u ovom stupu su medijski članci koji prate podizanje optužnica ili izricanje presuda, često s naglaskom na kritiku netransparentnosti sudskih procesa i sporom procesuiranju ratnih zločina. Također, značajan dio sadržaja dolazi iz izvještaja organizacija civilnog društva, poput Documente⁵³ i Fonda za humanitarno pravo⁵⁴ kao i iz izvještaja MRMKS-a, posebno iz njegovog generalnog izvještaja za razdoblje 2023.–2024.⁵⁵

Osim toga, unosi su često bili povezani i s događajima poput konferencija i panela na kojima se raspravlja o izazovima u procesuiranju ratnih zločina i funkcioniranju pravosudnog sustava u okviru tranzicijske pravde.⁵⁶

Najčešći mehanizmi koji su bili implementirani tijekom 2024. godine su sudski procesi na nacionalnim sudovima te izvještavanje o napretku u procesuiranju odgovornih za kršenja ljudskih prava. Izvještaji su se najviše referirali na problematiku suđenja u odsustvu, transparentnosti i neovisnosti sudskih te manjkom regionalne suradnje.⁵⁷

52 Na primjer, Index.hr (18. studenog, 2024.). Zapovjednik obrane Škabrnje: Nitko nije i neće odgovarati. Gdje su pukovnici?. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/zapovjednik-obrane-skabrnje-nitko-nije-i-neece-odgovarati-gdje-su-pukovnici/2616492.aspx>; 24 sata (7. Studenog, 2024.). Preko 30 godina od ubojstva Hrvata u Srbiji. 'Priznao je zločin i hvalio se, nije osuđen...'. <https://www.24sata.hr/news/preko-30-godina-od-ubojstva-hrvata-u-srbiji-priznao-je-zlocin-i-hvalio-se-nije-osuden-1014467>

53 Documenta (2024). Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za 2023. godinu. Documenta. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2024/03/Izvjestaj_o_pracenju_sudjenja_2023.pdf

54 Fondacija fond za humanitarno pravo (2024). Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2023. godine. https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2024/05/Godisnji_izvestaj_o_sudjenjima_za_ratne_zlocine_u_Srbiji_tokom_2023.pdf

55 Izvešće o napretku, tužitelj MRMKSa erge Brammertz (2024). <https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/AnnexIIAssessmentoftheProsecutorMay2024English.pdf>

56 Na primjer, Kožul, A. (8. Prosinca, 2024.). BiH prednjači u procesuiranju. Novosti. <https://www.portalnovosti.com/bih-prednjaci-u-procesuiranju>

57 Ibid.

MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE U JAVNOM DISKURSU

ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA

Organizacije civilnog društva vrlo često progovaraju o stanju i napretku u području procesuiranja odgovornih za kršenja ljudskih prava tijekom ratova devedesetih. Organizacije poput Documente i YIHR-a, ali i regionalnih organizacija kao što je Fond za humanitarno pravo, su i u 2024. godini poticali dijalog i javno ukazivali na problem sporog, neefektivnog i nedovoljno transparentnog sudstva te na sve više izražen problem manjka regionalne suradnje i stagnacije u procesuiranju slučajeva protiv osumnjičenika hrvatske nacionalnosti.⁵⁸

U svojim izvještajima istaknuli su probleme poput nedostupnosti informacija, nepoštivanja presuda međunarodnih sudova i nedostupnosti optuženika.⁵⁹ Aktivnosti organizacija civilnog društva u 2024. godini uključivali su praćenje suđenja za ratne zločine na domaćim sudovima (Documenta), suradnju s MRMKS-om i drugim međunarodnim institucijama i organizacijama kroz doprinos izvještajima iz sjene, analizu arhiva i presuda MKSJ-a i MRMKS-a u edukacijske svrhe i sl. Tijekom 2024. godine, veteranske udruge i udruge žrtava zagovarale su za brže i efikasnije procesuiranje odgovornih ukazujući na problem prolaska sve dužeg vremena od rata zbog čega počinitelji, svjedoci i žrtve stare čime se povećava rizik od nepostizanja pravde za žrtve.

MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE

Mediji su i u 2024. godini pratili i izvještavali o dostupnim informacijama o suđenjima u Hrvatskoj i regiji. Ukazuju na netransparentnost sudskih procesa, nedostupnost osuđenika pravosudnim institucijama i nemogućnost izvršenja presuda. Pojedini mediji ističu zločine za koje nitko nije odgovarao i problematiziraju oslobađajuće presude, iako se ta tema u mainstream medijima obrađuje u manjoj mjeri. Dok su neki mediji kritični prema pravosudnom sustavu, drugi koriste ratne zločine kao alat za političku propagandu, fokusirajući se isključivo na hrvatske žrtve i izbjegavajući suočavanje s odgovornošću pripadnika hrvatskih snaga. **Zanimljivo je bilo primijetiti da niti jedan medij u Hrvatskoj nije izvijestio o vrlo zabrinjavajućim zaključcima istaknutima u izvještaju tužitelja MRMKS-a Serge Brammertza koji je tužitelj predstavio i pred Vijećem sigurnosti UN-a u lipnju 2024.**

Također, mediji su se nerijetko prema sudskim procesima odnosili nepažljivo kada su u pitanju iskazi žrtava i plasiranje eksplicitnog sadržaja. Neki mediji su pak podsjećali na već donesene presude domaćih sudova ili MKSJ-a,⁶⁰ dok se mediji s desne strane političkog spektra nisu suzdržavali direktno negirati haške presude.⁶¹

⁵⁸ Na primjer, Inicijativa mladih za ljudska prava (13. lipnja 2024.). Izvješće tužitelja Mehanizma ukazuje na ozbiljne probleme u Hrvatskoj. Inicijativa mladih za ljudska prava. <https://yihr.hr/hr/izvjesce-tuzitelja-mehanizma-ukazuje-na-ozbiljne-probleme-u-hrvatskoj>

⁵⁹ Documenta (2024). Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za 2023. godinu. Documenta. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2024/03/Izvjestaj_o_pracenju_sudjenja_2023.pdf

⁶⁰ Index.hr. (29. studenog, 2024.) Slobodan Praljak. Index.hr. https://www.index.hr/vijesti/clanak/praljak-je-osudjen-za-ratni-zlocin-u-sudnici-je-popio-otrov-i-umro/2619750.aspx?index_ref=naslovnica_vijesti_ostalo_d_0

⁶¹ "Osim toga, sud je donio i povijesno netočnu, nedokazanu i neutemeljenu presudu kako je navedena šestorka zajedno s Franjom Tuđmanom, Gojkom Šuškom, Jankom Bobetkom i Matom Bobanom sudjelovala u „udruženom zločinačkom pothvatu”. (Narod.hr. (23. Studenog, 2024.) Inicijativa mladih napala dr. Nazora i iznijela niz lažnih narativa o RH u ratu u BiH. Narod.hr. <https://narod.hr/hrvatska/inicijativa-mladih-napala-dr-nazora-i-iznijela-niz-laznih-narativa-o-rh-u-ratu-u-bih>)

POLITIČARI I ODNOS PREMA TRANZICIJSKOJ PRAVDI

ODNOS PREMA ŽRTVAMA

Politički predstavnici su i u 2024. godini nastavili koristiti procesuiranje ratnih zločina kao politički alat, pri čemu dominira nekoliko ključnih narativa. Učestalo prozivaju Srbiju za manjak suradnje u procesuiranju zločina, koristeći retoriku „neka prvo oni pa ćemo mi“, istovremeno poistovjećuju ratne zločince s obrambenom prirodom Hrvatske, opravdavajući ih kao „heroje“ i potičući narativ da strana koja se brani ne može počiniti ratne zločine. Presude MKSJ-a i MRMKS-a protiv počinitelja hrvatske nacionalnosti često su se relativizirale ili zanemarivale, a oslobađajuće presude isticale.

ULOGA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA

Međunarodne organizacije su u 2024. godini posebice isticale manjak regionalne suradnje te zagovarale njezino poboljšanje. MRMKS je poticao korištenje nasljeđa MKSJ-a kroz dostupnu dokumentaciju i arhivske materijale. Također, naglašavaju važnost procesuiranja seksualnog nasilja kao ratnog zločina. Unatoč naporima, njihov utjecaj na unutarnju politiku Hrvatske ostaje ograničen.

Kada je riječ o domaćim sudskim procesima, primarno su se procesuirali slučajevi u kojima su žrtve Hrvati. Istovremeno, kritike vezane uz procesuiranje odgovornih za ratne zločine najčešće ističu manjak sudskih postupaka protiv počinitelja zločina nad Srbima u Hrvatskoj i Bošnjacima (i bosanskim Srbima) u Bosni i Hercegovini.

Hrvatski mediji rijetko izvještavaju o optužnicama protiv hrvatskih počinitelja, osobito kada su u pitanju procesi pred sudovima u Bosni i Hercegovini, o čemu većinom izvještavaju bosanskohercegovački mediji. Zanimljivo je bilo uočiti da mediji u Hrvatskoj nisu izvijestili niti o sudskom procesu započetom protiv počinitelja zločina nad Hrvatima u Bugojnu,⁶² a to je bio slučaj i u više drugih, sličnih procesa.

Predstavnici žrtava svih etničkih skupina dosljedno pozivaju na brže i učinkovitije procesuiranje odgovornih za ratne zločine. Međutim, ponekad se događa da se u javnim raspravama zanemaruju ili ne spominju već donesene presude, što može biti rezultat ili neinformiranosti ili selektivnog pristupa sjećanju i pravdi.

⁶² Radio slobodna Evropa. (2. travnja, 2024.). Počelo suđenje bivšem ministru odbrane BiH za ratne zločine u Bugojnu. <https://www.slobodnaevropa.org/a/32887895.html>

NAJNEGATIVNIJI TRENDVI UOČENI TIJEKOM 2024.

Procesuiranje ratnih zločina u Hrvatskoj i dalje je opterećeno brojnim strukturnim, političkim i pravosudnim problemima, koji dovode do stagnacije, pa čak i derogacije u implementaciji mehanizama koji za cilj imaju procesuirati i utvrditi odgovornost počinitelja ratnih zločina.

1. NEDOSTATAK REGIONALNE SURADNJE

Iako su pravosudne institucije u regiji dužne surađivati na procesuiranju ratnih zločina, ta suradnja je u praksi vrlo ograničena, gotovo nepostojeća sa Srbijom, dok Hrvatska odugovlači s ispunjavanjem obećanja prema BiH, posebno u vezi s preuzimanjem zaostataka od više od 100 slučajeva ratnih zločina. Naime, nakon što se hrvatsko Ministarstvo pravosuđa obvezalo procesuirati sve zahtjeve BiH za pomoć u predmetima ratnih zločina, činilo se da će se suradnja Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom popraviti. Međutim, tužilaštva na svim razinama u Bosni i Hercegovini izvijestila su da se broj neriješenih zahtjeva s godinama samo povećao. Većina neriješenih zahtjeva odnosi se na izravne počinitelje ubojstava, silovanja, protupravnog pritvaranja i drugih sličnih zločina. Hrvatske vlasti su ovu situaciju uzeli na znanje, ali zasad nisu ponudili nikakva rješenja.⁶³ Ovakva situacija ne samo da usporava pravdu, već i dovodi do daljnjih političkih tenzija u regiji.

2. POLITIČKO UPLITANJE U PRAVOSUDNI PROCES

Politički utjecaj na pravosuđe i sudske procese ostaje ozbiljan problem. Pritisci političkih aktera, posebno u slučajevima u kojima su optuženi hrvatski državljani, kompromitiraju nepristranost sudskih postupaka i često dovode do selektivne primjene pravde.⁶⁴

3. NASTAVAK SUĐENJA U ODSUTNOSTI I NEDOSTUPNOST OPTUŽENIKA

Hrvatska pravosudna praksa i dalje se oslanja na suđenja u odsutnosti, što često dovodi u pitanje njihovu vjerodostojnost i pravičnost. Također, mnogi optuženici nisu dostupni pravosudnim institucijama, bilo zbog zaštite koju imaju u drugim državama, bilo zbog pravosudnih propusta u njihovom privođenju.⁶⁵

⁶³ Izvešće o napretku, tužitelj MRMK Sa erge Bram mertz (2024). <https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/AnnexIIAssessmentoftheProsecutorMay2024English.pdf>

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Documenta (2024). Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za 2023. godinu. Documenta. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2024/03/Izvjestaj_o_pracenju_sudjenja_2023.pdf

4. POLITIZACIJA RATNIH ZLOČINA

Poopćavanje zločina i poistovjećivanje čitavih etničkih skupina sa zločinima pojedinaca i dalje je prisutno u javnom diskursu, a političari često koriste ovu temu za populističke ciljeve. Istovremeno, odlikovanja i neoduzimanja odlikovanja osuđenim ratnim zločincima doprinosi normalizaciji ratnih zločina i jačanju političkog revizionizma.

5. SLABA SURADNJA S MRMKS-OM I MEĐUNARODNIM INSTITUCIJAMA

Hrvatska u nedovoljnoj mjeri koristi dokumentaciju i arhive MRMKS-a kako bi poboljšala i ubrzala procesuiranje slučajeva, a razina suradnje s ovom institucijom je u padu. Ova arhiva sadrži ključne dokaze i presude koje bi mogle pomoći u daljnjem procesuiranju odgovornih, no nedostatak institucionalne volje i stručnih kapaciteta tužiteljstva ograničava njezinu primjenu.

6. NEDOSTATAK KAPACITETA I STRUČNOSTI U PRAVOSUDNIM INSTITUCIJAMA

Tužiteljstvo se suočava s manjkom kadra, stručnosti i iskustva, što značajno otežava brzo i učinkovito procesuiranje ratnih zločina. Manjak stručnih kapaciteta i resursa usporava rad na predmetima i dovodi do dodatnih kašnjenja i produženja sudskih postupaka.

Photo: Ranko Čuković

Uslikao Ranko Cukovic, kolona izbjeglica kod Petrovca.

NAJPOZITIVNIJI TRENDOVI UOČENI TIJEKOM 2024.

Unatoč brojnim izazovima i nedostacima u procesuiranju ratnih zločina, određeni pozitivni pomaci i obrasci napretka uočeni su prilikom praćenja ovih procesa tijekom 2024. godine. Ovi primjeri pokazuju da, iako procesuiranje počinitelja ostaje spor i često politiziran proces, postoje segmenti u kojima se vidi poboljšanje i koji mogu poslužiti kao temelj za daljnje reforme.

1. SUSTAVNO PRAĆENJE SUĐENJA OD STRANE ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA I TUŽITELJSTVA

Organizacije poput Documente kontinuirano prate sudske postupke, analiziraju ih i izvještavaju javnost o njihovom tijeku. Ovakav nadzor doprinosi povećanju transparentnosti i javnog uvida u sudske procese, dok istovremeno stvara pritisak na institucije da odgovorno i nepristrano procesuiraju ratne zločine. Uz to, državno odvjetništvo i tužiteljstva su također pokazala veću aktivnost i ažurnost u praćenju postupaka, što pokazuje određeni institucionalni napredak.⁶⁶

2. ODBIJANJE PRIJEVREMENOG PUŠTANJA NA SLOBODU I ČVRSTI KRITERIJI ZA REHABILITACIJU KOJE PRIMJENJUJE MRMKS

MRMKS je postavio jasne kriterije za prijevremeno puštanje osuđenika, što je značajan napredak u sprječavanju zloupotrebe ranijih pravosudnih odluka. Odbijanje ranijeg puštanja na slobodu onih koji nisu pokazali iskreno kajanje i zadovoljavajući stupanj rehabilitiranosti osigurava dosljednost u izvršenju kazni i jača povjerenje u međunarodnu pravdu.

⁶⁶ Izvješće glavnoga državnog odvjetnika Republike Hrvatske o radu Državnih odvjetništva u 2023. godini. https://dorh.hr/sites/default/files/dokumenti/2024-04/DORH_Izvjescje_za_2023.pdf

**IZVJEŠTAJ O IMPLEMENTACIJI
PROCESA TRANZICIJSKE
PRAVDE
HRVATSKA - 2024**

REPARACIJE

O reparacijama se u Hrvatskoj najčešće govori u odnosu na Zakon o civilnim stradalnicima iz Domovinskog rata te Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu. Ova dva zakona propisuju norme i uvjete za ostvarivanje prava žrtava na simbolične (npr. status civilne žrtve rata) i materijalne reparacije (npr. pravo na psihološku podršku, financijsku kompenzaciju, restituciju imovine, itd.). Osim ova dva zakona, često se spominje i Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji koji propisuje norme i uvjete ostvarivanja prava ratnih veterana i njihovih obitelji u poslijeratnom razdoblju. Iako je uvođenje ovih zakona, posebice

Zakona o civilnim stradalnicima i pravima žrtava seksualnog nasilja, dokaz pozitivnog napretka u procesu institucionalizacije prava (civilnih) žrtava na reparaciju, način na koji se implementiraju se već godinama propitkuje i kritizira, posebice kada se radi o pravima žrtava koje nisu hrvatske nacionalnosti. Procesi reparacije, u postkonfliktnoj državi kao što je Hrvatska, predstavljaju iznimno važne mehanizme tranzicijske pravde koji predstavljaju preduvjet za ostvarivanje pravde za velik broj žrtava rata u Hrvatskoj, ali i za društveni oporavak. U nastavku su predstavljeni najbitniji trendovi i uzorci uočeni tijekom praćenja implementacije mehanizama reparacija u 2024. godini u Republici Hrvatskoj.

NAJČEŠĆI MEHANIZMI I LONGITUDINALNI UZORCI

Analiza unosa u ovom stubu ne pokazuje jasan uzorak vezan uz određene mjesece ili specifične događaje. Ne postoji konkretan vremenski obrazac ili događaji koji dominantno utječu na povećanje broja unosa.

Kao što je prethodno spomenuto, najčešći mehanizmi ovog stupa su oni koji se tiču implementacije Zakona o civilnim stradalnicima i Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja. Međutim, početkom 2024. godine često se raspravljalo o donesenoj Odluci o otpisu i povratu troškova parničnog postupka koja će imati pozitivne, ali i negativne implikacije za žrtve.⁶⁷

MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE U JAVNOM DISKURSU

U javnom diskursu o mehanizmima ovog stuba različiti akteri imaju specifične pristupe i načine izvještavanja koji odražavaju njihove prioritete i perspektive. Različiti pristupi pokazuju složenost javnog diskursa o mehanizmima stupa, gdje svaka skupina aktera kroz svoje izvještavanje i komentare doprinosi oblikovanju javnog mišljenja, a time i načinu na koji se procesuiranje reparacija percipira u društvu.

ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA I POLITIČKI PREDSTAVNICI

Organizacije civilnog društva poput Documente sustavno prate i reagiraju na nepravilnosti u provedbi reparacija te redovito objavljuju izvještaje o njihovim nedostacima. Na primjer, Documenta je u siječnju 2024. među prvima upozorila na vrlo negativne posljedice koju će Odluka o otpisu i povratu troškova parničnog postupka imati i na žrtve, ali i proces suočavanja s prošlošću općenito. **Naime, Vlada RH je početkom godine donijela odluku kojom će se žrtvama otpisati i vratiti parnički troškovi. No, time su obuhvaćeni i počinitelji ratnih zločina pa će se tako i njima oprostiti dugove i vratiti već naplaćene (procjena je da će se vraćati oko 700.000 eura).**⁶⁸ Documenta je također upozorila da bi žrtve mogle naići na probleme u procesu ostvarivanja prava na povrat naplaćenih troškova u slučaju da nisu čuvali svu potrebnu dokumentaciju. Iako ova odluka ima pozitivne implikacije na žrtve, vrlo je problematično da se kroz ovu odluku sa žrtvama faktički izjednačavaju i počinitelji ratnih zločina.

Nadalje, organizacije civilnog društva su također poseban fokus protekle godine stavljale je na Zakon o civilnim stradalnicima i Zakon o pravima žrtvama seksualnog nasilja, upozoravajući na pristranost u provedbi i selektivnu primjenu zakonskih okvira, posebice kad su podnositelji zahtjeva srpske nacionalnosti.

⁶⁷ Documenta (19. siječnja, 2024.). Otvoreno pismo Vladi RH i Državnom odvjetništvu RH u povodu primjene Odluke o otpisu i povratu troškova parničnog postupka. <https://documenta.hr/novosti/otvoreno-pismo-vladi-rh-i-drzavnom-odvjetnistvu-rh-u-povodu-primjene-odluke-o-otpi-su-i-povratu-troskova-parnicnog-postupka/>

⁶⁸ Ibid. "Pravno je i moralno neprihvatljiv ambivalentni odnos uzastopnih vlada Republike Hrvatske prema žrtvama ratnog zločina. Prosvjedujuemo što priznanje patnje stradalih ponovo dolazi uz gorak okus u ustima jer se istovremeno pogoduje osuđenima za ratni zločin, na račun poreznih obveznika i obveznica. To znači da sama država faktički stoji iza počinitelja zločina, pa kad ih ne može sudski rehabilitirati, onda im oprašta dugove!"

Politički predstavnici, posebice oni iz vladajućih struktura te ministar hrvatskih branitelja, često su javno pozivali na provođenje postojećih zakona, ali pritom negirajući probleme u njihovoj implementaciji. Politički akteri snažno reagiraju na svaki pokušaj propitivanja dominantnog narativa o Domovinskom ratu, dok prava nehrvatskih žrtava uglavnom zastupaju predstavnici manjinskih zajednica (npr. SDSS i manjinske publikacije poput Novosti) i organizacije civilnog društva koje žrtvama često pružaju konkretnu podršku kroz pravne i savjetodavne mehanizme. Nadalje, u javnim komemoracijama političari daleko više govore o privilegijama i pravima veterana, dok prava civilnih žrtava ostaju u drugom planu.

Posebna tema unutar ovog diskursa odnosi se na mentalno zdravlje ratnih veterana koje u političkom prostoru postaje relevantno tek u trenucima tragičnih događaja potencijalno povezanih s posttraumatskim stresnim poremećajem (PTSP).⁶⁹ U takvim situacijama veteranske udruge ističu potrebu za dodatnom podrškom i pažnjom prema ovoj skupini, no takvi razgovori rijetko dovode do konkretnih institucionalnih promjena ili dugoročnih programa podrške.

Mediji su u 2024. godini izvještavali o zakonskim promjenama kritički evaluirajući aspekte njihove implementacije. Kritički se se osvrtni na problematičnosti u provođenju zakona, osobito u slučajevima kada negativni primjeri reparacija izazovu veći društveni interes.⁷⁰ Medijsku pozornost tijekom 2024. godine također je izazvala gore spomenuta vijest o opraštanju dugova svim žrtvama, uključujući i ratne zločince, što je dodatno polariziralo javnu raspravu i otvorilo pitanja o kriterijima dodjele prava žrtvama.

69 Goleš, D. Poznanik ubojice o masakru u Daruvaru: "Poznajem ga iz Domovinskog rata. Bio je agresivan, pio je i ima PTSP". Dnevnik.hr https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/poznanik-ubojice-o-masakru-u-domu-za-starije-i-nemodne-u-daruvaru---859991.html?itm_source=InBody&itm_medium=Dnevnik&itm_campaign=Hrvatska

70 Na primjer, u slučaju Nevenke Dobrić čiji je 12-godišnji sin ubijen u koloni izbjeglica 1995. godine tijekom Operacije Oluja. Više o slučaju: Kožul, A. (16. rujna, 2024.). Dvanaestogodišnji "neprijatelj". Novosti. <https://www.portalnovosti.com/dvanaestogodisnji-neprijatelj>

ODNOS PREMA ŽRTVAMA

Kritike Zakona o civilnim stradalnicima i Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja te sustava reparacija općenito najčešće se odnose na prava srpskih civilnih žrtava, pri čemu se ističe neujednačen tretman u ostvarivanju reparacija. Srpske civilne žrtve nailaze na brojne administrativne prepreke i sustavne opstrukcije u ostvarivanju svojih prava. Međutim, bitno je naglasiti da je proces ostvarivanja prava propisanih ovim zakonima za civilne žrtve vrlo dugotrajan te administrativno i pravno kompliciran što žrtve često primorava da potraže pravnu pomoć. U isto vrijeme, ratnim veteranima je proces ostvarivanja prava propisanih Zakonom o braniteljima puno brži, efikasniji i jednostavniji.

Početakom 2024. godine započela je diskusija o reparacijama za žene žrtve seksualnog nasilja u BiH, kao i za sve civilne žrtve rata u BiH, budući da se pripadnicima HVO-a kontinuirano dodjeljuju beneficije i mirovine, dok žrtve zločina koje su počinili pojedini pripadnici HVO-a ostaju isključene iz sustava reparacija. Ovaj nesrazmjer dodatno naglašava selektivnu primjenu tranzicijske pravde i nepostojanje političke volje za preuzimanjem odgovornosti za ratne zločine koje su počinili pripadnici HVO-a.⁷¹

Reparacije se u pravilu ne dovode u vezu s veteranima, iako su brojne privilegije koje im se dodjeljuju također oblik reparacija ili kompenzacija za pretrpljeno i/ili uloženo. Broj osoba s braniteljskim statusom prije par godina premašivao je pola milijuna, a rasprava o razmjerima njihovih privilegija bila je tada vrlo intenzivna.⁷² Međutim, tijekom 2024. godine ta se tema nije pojavljivala u javnom prostoru.

NAJPOZITIVNIJI TRENDOVI UOČENI TIJEKOM 2024.

1. KONTINUIRANO DJELOVANJE ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVA

Organizacije civilnog društva kontinuirano progovaraju o pitanjima reparacija i pravima civilnih žrtava rata, čime održavaju temu relevantnom u javnom prostoru. Njihova uloga ključna je u praćenju implementacije zakona, dokumentiranju problema i pritisku na institucije kako bi se osigurala pravda za sve žrtve, bez obzira na njihovu etničku pripadnost.

2. AKTIVNOST UDRUGA ŽRTAVA U ZAGOVARANJU IZMJENA ZAKONA O CIVILNIM ŽRTVAMA

Udruge žrtava aktivno progovaraju o potrebama za prilagodbom Zakona o civilnim žrtvama rata, ističući da trenutni zakonski okvir ne zadovoljava u potpunosti prava i potrebe žrtava.⁷³ Njihova aktivnost ključna je u podizanju svijesti o nedostacima u dodjeli reparacija, čime stvaraju pritisak na institucije da razmotre izmjene zakonodavstva.

⁷¹ Pavelić, B. (1. Kolovoza, 2024.). Zašto Hrvatska ignorira žene koje su silovali vojnici HVO-a?. Tačno.net <https://tacno.net/zasto-hrvatska-ignorira-zene-koje-su-silovali-vojnici-hvo-a/>

⁷² Bradarić, B. (10. Siječnja, 2022.). U registru 513.140 branitelja, od kojih 426.345 živih. Večernji list. <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-registru-513-140-branitelja-od-kojih-426-345-zivih-1553933>

⁷³ Brodportal (29. lipnja 2024.) Mali križ - velika žrtva: djeca poginula u Domovinskom ratu nisu zaboravljena! <https://www.brodportal.hr/clanak/mali-kriz---velika-zrtva:-djeca-poginula-u-domovinskom-ratu-nisu-zaboravljena-36740>

NAJNEGATIVNIJI TRENDVI UOČENI TIJEKOM 2024.

3. PRVI SLUČAJ UTVRĐIVANJA NEZAKONITOG POSTUPANJA U PROCESU DODJELE STATUSA CIVILNE ŽRTVE RATA

Jedan od značajnih pozitivnih pomaka u sustavu reparacija je presuda Upravnog suda u Zagrebu kojom je po prvi put utvrđeno nezakonito provođenje upravnog postupka u vezi s dodjelom statusa civilne žrtve rata.⁷⁴ Sutkinja je naglasila da, iako određeni podaci mogu biti tajni, državne institucije moraju pružiti dostatne razloge za ograničavanje pristupa informacijama, umjesto da potpuno uskraćuju uvid u ključne odluke.

Presuda je posebno važna jer je sud osporio proizvoljne ocjene Povjerenstva Ministarstva branitelja, koje je civilne žrtve rata neutemeljeno povezivalo s pomagačima neprijateljske vojske. Konkretno, Nevenki Dobrić, majci 12-godišnjeg dječaka ubijenog u koloni izbjeglica 1995. godine, odbijeno je pravo na obiteljsku invalidninu na temelju takvih optužbi.⁷⁵ Odluka suda potvrđuje da se ovakvi proizvoljni zaključci ne smiju koristiti za uskraćivanje prava civilnim žrtvama, čime se otvara prostor za pravedniji proces ostvarivanja reparacija u budućnosti.

U procesu reparacija i priznavanja prava civilnih žrtava rata u Hrvatskoj prisutni su brojni problemi koji ukazuju na stagnaciju, selektivnu primjenu zakona i nedostatak političke volje za sustavno rješavanje ovog pitanja.

1. IZJEDNAČAVANJE ŽRTAVA I RATNIH ZLOČINACA

Jedan od najočitijih primjera derogacije reparacijskog sustava je oprost dugova osuđenim ratnim zločincima. Ovakva praksa briše ključne razlike između žrtava i počinitelja, umanjujući težinu ratnih zločina i otvarajući pitanje pravne, ali i moralne, odgovornosti države u procesu tranzicijske pravde.

2. NEJEDNAK TRETMAN ŽRTAVA NACIONALNIH MANJINA I MANJAK POZORNOSTI PREMA CIVILNIM ŽRTVAMA RATA

Sustav reparacija pokazuje jasnu neravnopravnost u tretmanu civilnih žrtava, pri čemu je srpskim civilnim žrtvama znatno teže ostvariti pravo na reparacije nego hrvatskim civilnim žrtvama. Ova praksa ne samo da dovodi do diskriminacije na temelju etničke pripadnosti, već i dodatno otežava proces pomirenja i jača postojeće podjele u društvu. Nadalje, tema prava civilnih žrtava i reparacija rijetko se pojavljuje u javnim raspravama. Mediji ne posvećuju

⁷⁴ Kožul, A. (16. rujna 2024.). Dvanaestogodišnji "neprijatelj". Novosti. <https://www.portalnovosti.com/dvanaestogodisnji-neprijatelj>

⁷⁵ Ibid.

dovoljno pažnje ovoj temi, što, između ostalog, rezultira i manjim pritiskom na političke aktere da je adresiraju. Političari rijetko progovaraju o reparacijama, dok se i organizacije civilnog društva nedovoljno fokusiraju na podizanje svijesti o ovom problemu. Nedostatak javne rasprave doprinosi održavanju statusa quo, stoga prava civilnih žrtava ostaju zanemarena ili nedovoljno dobro i nepristrano adresirana.

3. NETRANSARENTNOST INSTITUCIJA U PROCESIMA DODJELE REPARACIJA

Državne institucije često ne pružaju jasne informacije o procesu dodjele reparacija, čime se otežava nadzor i procjena učinkovitosti postojećih mehanizama. Netransparentnost u odlučivanju dodatno smanjuje povjerenje u institucije i ostavlja prostor za selektivnu primjenu zakona, što ugrožava temeljna načela tranzicijske pravde.

4. ODSUSTVO POLITIČKIH ISPRIKA I ODGOVORNOSTI

U javnom prostoru ne postoji sustavan razgovor o političkim isprikama, osim u kontekstu Oluje, a samo organizacije civilnog društva povremeno otvaraju to pitanje.⁷⁶ Politički lideri rijetko pokazuju odgovornost ili spremnost na suočavanje s prošlošću, a isprike za zločine počinjene nad nehrvatskim žrtvama nisu uopće dio političkog narativa. Razlog tome je vjerojatno činjenica da bi politička isprika za bilo koji zločin koje su počinile hrvatske strane bila priznanje odgovornosti za umiješanost u kršenja ljudskih prava tijekom rata (pogotovo u Bosni i Hercegovini) što bi se direktno kosilo s institucionaliziranim, dominantnim narativom o ratovima devedesetih.

S obilježavanja 30 godina od raspuštanja logora Heliodrom koji je osnovalo Hrvatsko vijeće obrane (HVO) u 9. mjesecu 1992. nedaleko od Mostara. U njemu je bilo zatočeno, zlostavljano i na fizički rad prisiljavano više tisuća ratnih zarobljenika i civila, ponajviše bošnjačke, ali i srpske nacionalnosti. Prema podacima Udruženja logoraša Mostar, 77 zatočenika logora se vodi kao ubijeno ili nestalo. Fotografkinja Sanja Bistričić Srića

5. IGNORIRANJE ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA KOJEG SU POČINILI ČLANOVI HVO-A U BIH

Jedan od najupečatljivijih negativnih trendova u pristupu tranzicijskoj pravdi u Hrvatskoj jest sustavno ignoriranje žrtava seksualnog nasilja počinjenog od strane pripadnika HVO-a u Bosni i Hercegovini, dok se istovremeno pruža institucionalna, financijska i politička podrška bivšim pripadnicima HVO-a.⁷⁷

Hrvatska nikada nije preuzela odgovornost za ove zločine, niti su žrtvama dodijeljene reparacije, institucionalna zaštita ili priznanje njihove patnje. Iako je u Hrvatskoj uveden zakonski okvir o pravima žrtava seksualnog nasilja u ratu, on ne uključuje žene koje su silovali pripadnici hrvatskih snaga u BiH pa tako one nemaju mogućnost ostvariti bilo kakvu pravnu i moralnu satisfakciju ili prava na reparacije. Istovremeno, Hrvatska već godinama isplaćuje mirovine i osigurava beneficije bivšim pripadnicima HVO-a, uključujući one koji su sudjelovali u jedinicama odgovornima za zločine. Izostanak sudskih procesa i nepriznavanje žrtava kao relevantnih za hrvatski pravosudni i reparacijski sustav jasno pokazuje selektivnu pravdu i dvostruke standarde.⁷⁸ Ovaj nesrazmjer – dodjeljivanje financijske i institucionalne podrške bivšim

pripadnicima HVO-a, dok se istovremeno ignoriraju žrtve nekih od pripadnika snaga HVO-a – još je jedan primjer koji potvrđuje strukturalnu nepravdu u sustavu reparacija i odnosa prema ratnim zločinima.

Ovakav odnos ne samo da produbljuje nepravdu prema žrtvama, već i održava kulturu nekažnjivosti, otežavajući suočavanje s prošlošću i pomirenje u regiji. Hrvatska ovime pokazuje da su prava žrtava seksualnog ili bilo kojeg drugog nasilja selektivna i uvjetovana etničkom pripadnošću, čime dodatno podriva osnovna načela tranzicijske pravde i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava.

⁷⁶ Na primjer, Inicijativa mladih za ljudska prava. (3. Kolovoza, 2024.). Govor Inicijative mladih za ljudska prava u Strmici 3. kolovoza 2024. <https://yih.hr/hr/govor-inicijative-mladih-za-ljudska-prava-u-strmici-3-kolovoza-2024>

⁷⁷ Pavelić, B. (1. Kolovoza, 2024.). Zašto Hrvatska ignorira žene koje su silovali vojnici HVO-a?. Tačno.net <https://tacno.net/zasto-hrvatska-ignorira-zene-koje-su-silovali-vojnici-hvo-a/>

⁷⁸ Ibid.

**IZVJEŠTAJ O IMPLEMENTACIJI
PROCESA TRANZICIJSKE
PRAVDE
HRVATSKA - 2024**

INSTITUCIONALNE REFORME KAO GARANCIJE NEPONAVLJANJA

Institucionalne reforme su ključan dio tranzicijske pravde s obzirom da njihova provedba osigurava da se sustavni uzroci sukoba ne ponove te da se izgrade institucije sposobne zaštititi ljudska prava, promicati demokratske vrijednosti i osigurati vladavinu prava. Provedba institucionalnih reformi neodvojiva je od ostalih stupova tranzicijske pravde, budući da pravosudni procesi, reparacije, utvrđivanje istine i društveni oporavak direktno ovise o kapacitetu institucija

da osiguraju nepristranost, transparentnost i dosljednu primjenu zakona. Bez reformi koje će osigurati odgovornost državnih tijela, educirati buduće generacije o prošlosti na temelju činjenica i suzbiti govor mržnje, ne može se postići trajan i održiv proces društvenog oporavka. U nastavku su predstavljeni najbitniji trendovi i uzorci uočeni tijekom praćenja implementacije institucionalnih reformi kao garancije neponavljanja u Hrvatskoj tijekom 2024. godine.

NAJČEŠĆI MEHANIZMI I LONGITUDINALNI UZORCI

MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE U JAVNOM DISKURSU

ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA

Analiza unosa u ovom stupu ne pokazuje jasan uzorak vezan uz određene mjesece ili specifične događaje. Ne postoji konkretan vremenski obrazac ili događaji koji dominantno utječu na povećanje broja unosa.

Zakon o civilnim žrtvama rata predstavlja ključni mehanizam za osiguravanje prava civilnim stradalnicima, no kao što je detaljno objašnjeno u analizi mehanizama prethodnog stupa, njegova primjena nailazi na administrativne prepreke i selektivnu provedbu. Kritike se odnose na nejasne kriterije, otežan pristup reparacijama za određene skupine, posebno za srpske civilne žrtve te spore upravne postupke. Isto se odnosi i na Odluku o otpisu i povratu troškova parničnog postupka koji, osim žrtvama, oprašta dugove i vrši povrat naplaćenog i osuđenima za ratne zločince. Također, institucije koje provode zakone često se suočavaju s optužbama za sporu i neefikasnu provedbu postupaka, što otežava ostvarivanje prava žrtava.

Praksa odlikovanja i neoduzimanja odličja osobama osuđenima za ratne zločine ostaje kontroverzan i polarizirajući politički mehanizam koji se direktno kosi s ciljem garancije neponavljanja zločina i konflikta iz prošlosti. Odlikovanja se često koriste kao političko sredstvo, pri čemu se izbjegava suočavanje s odgovornošću za ratne zločine i dodatno jačaju etničke podjele u društvu.

Organizacije civilnog društva redovito su kritizirale provedbu zakona o civilnim žrtvama i zakona o rehabilitaciji, ističući nedosljednosti u njihovoj primjeni i manjak političke volje za provođenjem reformi. Inicijativa mladih za ljudska prava prošle je godine, **ususret predsjedničkim izborima, posebno istaknula problem neoduzimanja odlikovanja osobama osuđenima za ratne zločine.**⁷⁹ Također, organizacije civilnog društva su početkom 2024. sudjelovale u dijalogu o reformi školstva i kurikulumu nastave povijesti, pri čemu su posebno kritizirale **povlačenje udžbenika iz povijesti koji je poticao na kritičniji pristup određenim dijelovima hrvatske povijesti.**⁸⁰ Dodatno, naglašavale su i **nedostatak memorijalizacije mirotvoraca zagovarajući označavanje javnih površina imenima osoba koje su doprinijele pomirenju ili su se odupirale ratu.**⁸¹

Veteranske udruge često reagiraju na pokušaje generalizacije veteranske populacije kada pojedini pripadnici počine kaznena djela,⁸² no izostaje refleksija o nedovoljnoj podršci državnih institucija za mentalno zdravlje.

⁷⁹ Inicijativa mladih za ljudska prava. (29. studenog 2024.) Vrijeme je za raspravu o oduzimanju odlikovanja ratnim zločincima. <https://yih.hr/hr/vrijeme-je-za-raspravu-o-oduzimanju-odlikovanja-ratnim-zlocincima>

⁸⁰ Više o povlačenju udžbenika ovdje: Lilek, M. (8. siječnja 2024.) Autori zabranjenog udžbenika iz povijesti pisali ministru Fuchsu: 'Povjerenstvo ga je odobrilo, što se promijenilo?' <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/autori-zabranjenog-udzbenika-iz-povijesti-pisali-ministru-fuchsu-povjerenstvo-ga-je-odobrilo-sto-se-promijenilo-15413078>

⁸¹ Žapčić, A. (25. listopada, 2024.). Prešućeni heroj: Zagreb bi napokon mogao dobiti Park Josipa Reihl-Kira? <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/presuceni-heroj-zagreb-bi-napokon-mogao-dobiti-park-josipa-reihl-kira---876217.html>

⁸² Mladen Pavković, predsjednik udruge hrvatskih branitelja Domovinskog rata 91. Reagiranj: S manijakom iz Daruvara branitelji nemaju baš ništa!. HIA. <https://www.hia.com.hr/izdvojeno/kronika/item/40257-reagiranja-s-manijakom-iz-daruvara-branitelji-nemaju-bas-nista>

MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE

Medijska pokrivenost institucionalnih reformi je i dalje ograničena, pri čemu se najčešće izvještava o političkim izjavama i analizama pojedinih zakona ili slučajeva, dok dublja istraživanja i kritike često izostaju. Kritike koje se pojavljuju usmjerene su na manjak reformi i sporost institucionalnih promjena, no detaljna analiza i praćenje dugoročnih procesa su rijetki.

POLITIČARI I ODNOS PREMA TRANZICIJSKOJ PRAVDI

Politički akteri su i tijekom 2024. godine održavali negativan ili distanciran odnos prema organizacijama civilnog društva, pri čemu često ignoriraju ili obezvrjeđuju njihove prijedloge i kritike. Prethodno spomenute reakcije na (re) akcije Inicijative i Documente pokazuju da državne institucije kritiku percipiraju kao prijetnju, a ne kao konstruktivni doprinos reformama ili legitimnu ulogu organizacija u demokratskom građanskom nadzoru.

Političari često govore o potrebi reformi, ali bez konkretnih mjera ili preuzimanja odgovornosti za njihov razvoj i provedbu. Obećanja se redovito ponavljaju, no izostaje institucionalna odgovornost, što dovodi do stagnacije ili potpunog zanemarivanja određenih problema kao što je, na primjer, reforma kurikuluma iz povijesti ili (strože) kažnjavanje govora mržnje i napada na pripadnike nacionalnim manjina ili negiranja ratnih zločina.

osebno se ističe zanemarivanje reformi u obrazovanju, pri čemu se kontinuirano jača i potiče memorijalizacija i komemoracija ratnih veterana, dok se istovremeno nedovoljno ulaže u edukaciju o ljudskim pravima, tranzicijskoj pravdi i kritičkom razumijevanju povijesti. Memorijalizacija ratnih događaja dominira školskim programima, dok se mirotvorci i antiratne inicijative za pomirenje rijetko spominju.

ODNOS PREMA ŽRTVAMA

Iako su vlasti i institucije formalno obvezne osigurati uvjete koji sprječavaju ponavljanje ratnih zločina, nedostatak javnih osuda napada⁸³ i govora mržnje prema nacionalnim manjinama, osobito Srbima, kao i, na primjer, uništavanje promidžbenih plakata SDSS-a⁸⁴ te sve više prisutan historijski revizionizam u vezi s ulogom Hrvatske u ratu u BiH,⁸⁵ ukazuju na nedosljednu primjenu standarda garancije neponavljanja. Također, glorifikacija ratnih zločinaca dodatno podriva napore na osiguravanju trajnog mira i pomirenja.

⁸³ Grozdanić, D. (9. siječnja 2024.). Nasilje u Vukovaru ima političke pokrovitelje. Novosti. <https://www.portalnovosti.com/nasilje-u-vukovaru-ima-politicke-pokrovitelje>

⁸⁴ Nacional (22. ožujka 2024.). Šovinistički ispad, Sramotnim porukama uništen SDSS-ov predizborni plakat u Zagrebu. Nacional. <https://www.nacional.hr/huliganski-ispad-unisten-sdss-ov-predizborni-plakat-u-zagrebu-evo-sto-sad-pise/>

⁸⁵ Inicijativa mladih za ljudska prava. (21. studenog 2024.) Reakcija Inicijative mladih za ljudska prava na medijski istup Ante Nazora povodom obljetnice utemeljenja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne. <https://yih.hr/hr/reakcija-inicijative-mladih-za-ljudska-prava-na-medijski-istup-ante-nazora-povodom-obljetnice-utemeljenja-hrvatske-za-jednice-herceg-bosne>

NAJNEGATIVNIJI TRENDOVI UOČENI TIJEKOM 2024.

Unatoč formalnim obvezama i međunarodnim standardima, institucionalne reforme koje bi služile kao jedan od načina garancije od neponavljanja kroz objektivniji pristup povijesti, odgovornost za govor mržnje te suradnju između državnih institucija i civilnog društva nailaze na ozbiljne prepreke.

1. MANJAK POLITIČKE VOLJE ZA INSTITUCIONALNE REFORME U OBRAZOVANJU

Obrazovni sustav i dalje odražava jednostrane narative i revizionističke pristupe koji otežavaju objektivno suočavanje s prošlošću. Primjer povlačenja udžbenika povijesti krajem 2023. godine pokazuje kako su revizionističke tendencije prisutne u obrazovnom sustavu te kako nedostaje političke volje za unaprjeđenje kurikuluma. Multiperspektivni pristup povijesti nije implementiran, a institucionalne promjene u ovom području sustavno se blokiraju.

2. REVIZIONIZAM I JEDNOSTRANI NARATIVI

Revizionistički diskurs ne samo da utječe na obrazovni sustav, već i na opće odbijanje političkih aktera da provedu nužne reforme ili preuzmu odgovornost za povijesne događaje. Deklaracija o Domovinskom ratu i Oluji često se koristi kao opravdanje za izbjegavanje institucionalnih promjena, osobito kada je riječ o pokušajima uvođenja multiperspektivnosti u nastavu povijesti, ali i oduzimanje odlikovanja

osuđenim ratnim zločincima te sankcioniranje povijesnog revizionizma kada je u pitanju uloga Hrvatske u ratu u BiH.

3. MANJAK SURADNJE DRŽAVNIH INSTITUCIJA I CIVILNOG DRUŠTVA

Suradnja između državnih institucija i organizacija civilnog društva je izrazito ograničena. Institucije često zanemaruju ili obezvrjeđuju savjete i inicijative organizacija civilnog društva. Ovaj obrazac nesuradnje dodatno smanjuje mogućnost provođenja reformi i institucionalnih promjena, ostavljajući organizacije civilnog društva bez pristupa donošenju odluka koje bi mogle doprinijeti objektivnijem i uključivijim pristupom prošlosti. Osim toga, zanemarivanjem, a posebice napadima na organizacije civilnog društva, politički predstavnici i državne institucije direktno podrivaju demokratske i EU vrijednosti koje je država obvezna braniti i promovirati.

4. NEOČITOVANJE INSTITUCIJA O GOVORU MRŽNJE

Institucije i predstavnici vlasti rijetko ili nikako ne reaguju na javne ispade govora mržnje, osobito kada su usmjereni protiv srpske manjine. Primjeri poput uništavanja plakata SDSS-a ostaju bez konkretnih reakcija vlasti, čime se stvara prostor za nekažnjivost i normalizaciju diskriminatorne retorike.

5. OSLABLJENA GARANCIJA NEPONAVLJANJA

Sustavno neosuđivanje govora mržnje, glorifikacija ratnih zločinaca i historijski revizionizam, posebno kada je riječ o ulozi Hrvatske u ratu u BiH, ukazuju na probleme u izgradnji i održavanju standarda garancije neponavljanja. Bez jasne institucionalne osude ovih pojava, otvara se prostor za daljnju etničku polarizaciju i normalizaciju konfliktne retorike, čime se otežava proces tranzicijske pravde i društvenog oporavka, ali se stvara i plodno tlo za nasilje i nove sukobe.

6. ZAKON O PRAVNIM POS LJEDICAMA OSUDE, KAZNENOJ EVIDENCIJI I REHABILITACIJI

Kako se približava trenutak kada će neki osuđeni ratni zločinci ispuniti zakonske uvjete za rehabilitaciju, tijekom 2024. godine rasprava o potencijalnim posljedicama ovog zakona u kontekstu ratnih zločina postala je intenzivnija.

Zakon o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji utvrđuje pravne norme i uvjete za rehabilitaciju osuđenih osoba. Rehabilitacija omogućuje osuđeniku da, nakon zakonom propisanog razdoblja, bude tretiran kao da nikada nije bio osuđen – zabranjuje se korištenje podataka iz njegove kaznene evidencije, a tim se osobama omogućuje da negiraju prethodne osude bez pravnih posljedica. To također znači da je zabranjeno javno (ili na bilo koji drugi način)

povezivati pojedinca s kaznenim djelom za koje je prethodno bio osuđen, a svaki takav pokušaj od strane trećih osoba podložan je pravnim sankcijama.

Iako pravni koncept rehabilitacije osigurava temeljno (ljudsko) pravo pojedinca na rehabilitaciju nakon izdržane kazne i „otplaćivanja duga društvu“, njegova primjena u kontekstu osuđenih ratnih zločinaca otvara niz problema:

- 1. Ratni zločini i rehabilitacija – Zakon ne izuzima ratne zločine iz procesa rehabilitacije, unatoč činjenici da su ratni zločini teška kaznena djela s dugotrajnim posljedicama za žrtve i društvo. Ovo postavlja pitanje prikladnosti primjene zakona u njegovom trenutnom obliku u društvu koje se još uvijek suočava sa svojom ratnom prošlošću, posebno sa zločinima koje su tijekom sukoba 1990-ih počinili pojedinci hrvatske nacionalnosti.**
2. Utjecaj na tranzicijsku pravdu – Ako se informacije o rehabilitiranim ratnim zločincima i djelima za koja su prethodno proglašeni odgovornima i krivima ne mogu spominjati ni koristiti, zagovaranje reparacija za žrtve i promicanje inkluzivnog sjećanja na prošlost će postati izuzetno otežano.

3. Civilne žrtve rata – Brisanje podataka o ratnim zločincima iz kaznene evidencije može dodatno otežati primjenu Zakona o civilnim žrtvama Domovinskog rata te dodatno zakomplicirati ostvarivanje prava žrtava na reparacije.
4. Povijesno obrazovanje i javna svijest – Ograničavanje pristupa informacijama o ratnim zločincima i zločinima za koje su proglašeni odgovornima moglo bi otežati edukaciju javnosti o događajima iz 1990-ih koji za cilj imaju potaknuti društvenu refleksiju o posljedicama ratnih zločina.
5. Negativan utjecaj na organizacije civilnog društva i udruge žrtava – Ako informacije o rehabilitiranim ratnim zločincima i djelima za koja su prethodno osuđeni ne smiju biti spominjane ni korištene,

organizacije civilnog društva i druge organizacije koje zagovaraju odgovorniji odnos prema prošlosti u Hrvatskoj neće moći učinkovito provoditi svoj rad. Bit će im onemogućeno edukativno djelovanje o ratnim zbivanjima na objektivan, na dokazima utemeljen i inkluzivan način. Njihovi napori u zastupanju prava žrtava, promoviranju odgovornosti i inkluzivnoj memorijalizaciji također će biti otežani, jer će svaki spomen rehabilitiranih ratnih zločinaca moći biti pravno sankcioniran

Ovaj zakon mora biti prilagođen, a njegova primjena usklađena tako da podržava provedbu mehanizama tranzicijske pravde, pravo društva na kolektivno sjećanje i kritičku refleksiju o prošlosti, uz istovremeno uvažavanje potreba žrtava.

Mjesto stradanja: obilježavanje Paviljona 22 na Zagrebačkom velesajmu. Uslikala Nika Vicković.

NAJPOZITIVNIJI TRENDOVI UOČENI TIJEKOM 2024.

Unatoč brojnim izazovima u provedbi institucionalnih reformi koje bi trebale služiti kao garancija neponavljanja sukoba i slučajeva kršenja ljudskih prava, određeni pozitivni pomaci ukazuju na napredak u dijalogu i donošenju politika koje mogu doprinijeti rješavanju otvorenih pitanja.

1. POMACI U DIPLOMATSKOM DIJALOGU IZMEĐU HRVATSKE I SRBIJE

Imenovani su i počeli su se sastajati koordinatori za rješavanje bilateralnih pitanja,⁸⁶ što predstavlja značajan korak u institucionalizaciji dijaloga između dviju država. Ovaj potez može olakšati rješavanje spornih pitanja vezanih uz ratnu prošlost, sudbinu nestalih osoba i regionalnu suradnju u procesuiranju ratnih zločina.

2. OTVOREN DIJALOG O REHABILITACIJI RATNIH ZLOČINACA

Tijekom 2024. godine pokrenuta je rasprava o potencijalno negativnim implikacijama Zakona o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji u kontekstu ratnih zločina. Ovo predstavlja ključni trenutak za preispitivanje zakonskih odredbi kako bi se osiguralo da rehabilitacija ne ugrožava napore u suočavanju s prošlošću i zaštiti prava žrtava.

3. USVAJANJE OPERATIVNOG PROGRAMA ZA NACIONALNE MANJINE ZA RAZDOBLJE 2024. - 2028.

Jedan od pozitivnih mehanizama koji se istaknuo prilikom praćenja implementacije procesa tranzicijske pravde u Hrvatskoj tijekom 2024. je novi Operativni program za nacionalne manjine za razdoblje 2024.-2028.⁸⁷ donesen od strane Vlade RH s ciljem poboljšanja prava i statusa manjinskih zajednica, uključujući pristup reparacijama i socio-ekonomsku integraciju. Međutim, ključno pitanje ostaje provedba ovog programa, s obzirom na dosadašnje izazove u ostvarivanju prava manjina i primjeni prethodnih strategija.

⁸⁶ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. Održan sastanak koordinatora za otvorena pitanja između Republike Hrvatske i Republike Srbije. <https://mvep.gov.hr/press/odrzan-sastanak-koordinatora-za-otvorena-pitanja-izmedju-republike-hrvatske-i-republike-srbije/274085>

⁸⁷ Operativni program nacionalnih manjina za razdoblje 2024. - 2028. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Operativni%20programi%20nacionalnih%20manjina%20za%20razdoblje%202024.-%202028..pdf>

**IZVJEŠTAJ O IMPLEMENTACIJI
PROCESA TRANZICIJSKE
PRAVDE
HRVATSKA - 2024**

DRUŠTVENI OPORAVAK I OBNOVA POVJERENJA

Društveni oporavak, posebno nakon etnički ili vjerski motiviranih sukoba, često se smatra najkompleksnijim procesom tranzicijske pravde, budući da mu je cilj oporavak društava nakon teških i izrazito traumatičnih iskustava. Cilj ovog stupa tranzicijske pravde je implementirati mehanizme koji će (ponovno) uspostaviti društvenu koheziju nakon što je ona razorena tijekom sukoba. Preispitivanje i mijenjanje stavova, negativnih predrasuda i stereotipa o određenim društvenim skupinama trebali bi biti sastavni dio procesa pomirenja na razini zajednice. Socijalni oporavak izravno ovisi o provedbi drugih stupova tranzicijske pravde, budući da procesuiranje ratnih zločina,

utvrđivanje istine, reparacije i institucionalne reforme oblikuju percepciju pravde i odgovornosti u društvu. Službeni, dominantni narativ o ratu u Hrvatskoj potvrđuje percepciju Domovinskog rata (kao temelja moderne i suverene hrvatske države) kroz dihotomiju mi (Hrvati) naspram njih (ne-Hrvata). Promjena ovakvog narativa bi trebala biti polazišna točka u radu na društvenom oporavku unutar države i regije. U nastavku su predstavljeni najbitniji trendovi i uzorci uočeni tijekom praćenja implementacije mehanizama poticanja društvenog oporavka i obnove povjerenja 2024. godini u Republici Hrvatskoj.

NAJČEŠĆI MEHANIZMI I LONGITUDINALNI UZORCI

Analiza unosa pokazuje da se dijalog o ključnim temama kada su u pitanju procesi društvenog oporavka i obnove povjerenja najčešće pokreće u slučajevima etnički motiviranih napada.⁸⁸

Jedan od najčešćih mehanizama prisutnih u ovom stupu odnosi se na odnose između Hrvatske i Srbije koji su često obilježeni političkim podbadanjima i međusobnim optužbama za ratne zločine, istovremeno izbjegavajući preuzimanje odgovornosti za zločine za koje su odgovorne snage njihove države. Veliku je pozornost među građanima, političarima i medijima⁹⁰ izazvao Vučićev posjet Dubrovniku (na poziv premijera Andreja Plenkovića) te njegov komentar "da Srbija stopostotno drugačije gleda na agresiju 1991. godine u odnosu na Hrvatsku."⁹¹ **O Vučićevoj izjavi i njegovom posjetu Hrvatskoj raspravljalo se danima nakon događaja, pri čemu se često naglašavalo da je pomirenje između naroda otežano upravo zbog izostanka suočavanja političara obiju država s odgovornošću za postupke tijekom ratova devedesetih.**

Nadalje, često implementiran mehanizam u ovom stupu bile su i neformalne edukacije koje često organiziraju organizacije civilnog društva, a koje nastoje nadomjestiti nedostatak formalne edukacije o ratu i tranzicijskoj pravdi, ali i potaknuti

na međuetnički kontakt i razbijanje stereotipa.⁹² Međutim, bitno je naglasiti da takve inicijative i programi ne dobivaju širu institucionalnu podršku.

Dodatni ključni mehanizmi u stupu uključivali su prozivanje i osudu nacionalizma te govora mržnje usmjerenog prema nacionalnim manjinama, no reakcije institucija na takve pojave ostaju ograničene ili izostaju. Tako su, na primjer, tijekom političkih kampanja ususret parlamentarnim izborima uništavani promidžbeni plakati SDSS-a, a na njima ispisane poruke mržnje prema Srbima.⁹³ Reakcije političkih predstavnika i vlasti na ove događaje skoro su u potpunosti izostale. Također, reakcije institucija vrlo su često ostale ograničene ili izostale i u drugim slučajevima etnički motiviranog nasilja ili govora mržnje. Napadi na nacionalne manjine pokazuju kontinuiranu prisutnost etničkih tenzija, koje dodatno pogoršava cenzuriranje alternativnih narativa o ratu u Hrvatskoj. Takvi narativi ili se potpuno ignoriraju i ne dobivaju javni prostor, ili se njihovi zagovornici napadaju i diskreditiraju.

Osim manjinskih zajednica, napadima su često izloženi i novinari, kao i manjinski list *Novosti* koji promovira alternativne perspektive dominantnom narativu o ratu te kritizira odnos političkih predstavnika, državnih institucija i vlasti prema nacionalnim manjinama. Tako je tijekom

MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE U JAVNOM DISKURSU

ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA

kampanje za parlamentarne izbore Domovinski pokret, stranka koja je trenutno i dio vladajuće koalicije, direktno napadala i prijetila ukinuti financiranje tjednika Novosti.⁹⁴ **Ovakvi napadi na manjinske medije i novinare koji su kritični prema desno orijentiranim političkim opcijama ili promoviraju alternativne ratne narative, uključujući mirovne i antiratne perspektive, predstavljaju zabrinjavajući trend koji ne samo da ugrožava implementaciju tranzicijske pravde, već i podriva demokratski sustav u državi. Osim toga, direktno se kosi s obvezom države da svojim djelovanjem i kroz institucionalnu reformu garantira neponavljanje konflikta i nasilja te promiče socijalni oporavak i ponovnu izgradnju povjerenja između etničkih grupa.**

Organizacije civilnog društva aktivno rade na edukaciji mladih, posebice kroz regionalne programe koji promiču međuetnički dijalog i alternativne narative, ističući mirovne inicijative kao protutežu ideji nužnosti rata.⁹⁵ Njihova zagovaračka uloga posebno je vidljiva kroz iniciranje dijaloga o alternativnim interpretacijama ratnih događaja.

Organizacije su, također, često reagirale na govor mržnje, glorifikaciju osuđenih ratnih zločinaca i historijski revizionizam, primjerice kroz osudu neoduzimanja odlikovanja ratnim zločincima, ignoriranje uništavanja plakata SDSS-a ili nasilnih incidenata, poput ranije spomenutog napada na maloljetnike u Vukovaru.

88 Na primjer, Grozdanić, D. (9. siječnja 2024.). Nasilje u Vukovaru ima političke pokrovitelje. Novosti. <https://www.portalnovosti.com/nasilje-u-vukovaru-ima-politicke-pokrovitelje>

89 Na primjer, Taušan, M. (11. prosinca 2024.). Andrej Plenković: Snažno odbacujemo izjave srbijanske ministrice u UN-u. Jutarnji

90 Index.hr Vučić nakon summita u Dubrovniku: Nek sam ja četnik a da to nisam ni znao <https://www.index.hr/vijesti/clanak/vucic-nakon-summita-u-dubrovniku-nisam-znao-da-sam-cetnik/2606263.aspx>

91 RTL Danas. Vučić razbjesnio Dubrovčane i oporbu: 'Brate, treba imati želudac to istolerirati'. https://www.youtube.com/watch?v=sWjqMhDN-HSo&ab_channel=RTL

92 Inicijativa mladih za ljudska prava. Peta po redu edukativno-aktivistička škola tranzicijske pravde "Gdje si bio_la 2024.?" je iza nas! https://yih.hr/hr/peta-po-redu-edukativno-aktivisticka-skola-tranzicijske-pravde-gdje-si-bio_la-2024-je-iza-nas

93 Borković, G. (2. travnja 2024.). "Srbosjek je spreman". Novosti. <https://portalnovosti.com/srbosjek-je-spreman>

94 Opačić, T. (26. travnja 2024.) Napad DP-a na Novosti uvod je u napad na druge medije. <https://www.portalnovosti.com/napad-dp-a-na-novosti-uvod-je-u-napad-na-druge-medije>

95 Na primjer, Inicijativa mladih za ljudska prava je u lipnju 2024. organizirala Regionalnu aktivističku školu u Gorskom kotaru kojoj su prisustvovali mladi iz Hrvatske i Srbije, više o školi: Bošnjak, K. (17. Lipnja, 2024.) Mir je kultura koja se ustrajno gradi. <https://www.portalnovosti.com/mir-je-kultura-koja-se-ustrajno-gradi>

Manjak izvještavanja o pozitivnim inicijativama koje potiču dijalog i socijalni oporavak dodatno otežava afirmaciju alternativnih perspektiva, dok se aktivisti i novinari koji propituju dominantne narative često napadaju i diskreditiraju. U senzacionalističkim i pristranim izvještajima, posebice tijekom komemoracija ratnih događaja nerijetko dolazi do huškanja i širenja nacionalističke retorike, pri čemu su Srbi često meta propagandnog izvještavanja (npr. u člancima poput portala Narod.hr i Direktno.hr). Uz to, sadržaji koji glorificiraju militarizam i promiču dominantni narativ i dalje prevladavaju u mainstream medijima dok izostaje osuda ili kritička analiza uzročnika napada na nacionalne manjine (posebice Srbe) što dodatno produbljuje društvene podjele i potiče na međuetničku netrpeljivost.

Ovakav sadržaj, također postoji i u obrazovnim programima, pri čemu se vojni aspekti rata predstavljaju kroz perspektivu herojstva i nacionalne pobjede, umjesto kroz kritičku refleksiju. Na primjer, udruga veterana specijalne policije Domovinskog rata Barun u 2024. je godini provela projekt "Promicanje istine o Domovinskom ratu", koji provodi još od 2013. godine, a koji za cilj ima potaknuti učenike na samostalno istraživanje i učenje o novijoj hrvatskoj povijesti, posebno o ratu u Hrvatskoj.⁹⁶ Većina literarnih radova, a posebno onih likovnih, bazira se na vrlo isključivoj interpretaciji rata u Hrvatskoj te glorifikaciji militarizma i pobjede nad neprijateljem što ukazuje na manjak edukacije učenika o svim aspektima rata u Hrvatskoj (što uključuje i mirovne inicijative) te ono najbitnije - potrebi prevencije budućih sukoba kroz poticanje društvenog oporavka.

Međunarodne organizacije, posebice EU i ureda UN-a, često financiraju organizacije civilnog društva koje promiču pomirenje i socijalni oporavak, ali često zanemaruju potrebu za poticanjem izgradnje boljeg međudržavnog dijaloga između Hrvatske, Srbije i BiH. EU institucije rijetko osuđuju govor mržnje i nacionalističke narative, čime prešutno dopuštaju da takav diskurs ostane dominantan u Hrvatskoj.

Istovremeno, kroz edukacije o tranzicijskoj pravdi na regionalnoj razini, međunarodni akteri nastoje potaknuti izgradnju mira u postratnim generacijama. Europski povjerenici za ljudska prava,⁹⁷ MRMKS i UN kroz periodične preglede⁹⁸ ukazuju na ključne propuste u provedbi tranzicijske pravde, ali njihovi nalazi često nemaju značajan odjek u hrvatskom političkom prostoru. Predstavnici vlasti i državnih institucija, ali i mediji, vrlo se rijetko očituju ili izvještavaju o nalazima ovakvih izvještaja.

⁹⁶ Više o projektu se može pronaći u katalogu radova koji su bili rezultat provedenog projekta: <https://online.fliphtml5.com/nlnep/xkju/index.html?fbclid=IwAR1lwCHz0ERJ9CFo7T1ztqnY6bEpRk2aJRR-cieSwwETSPDKTqcrxbdGCMuc#p=1>

⁹⁷ EU Commissioner for Human Rights (2023). Dealing with the Past for a Better Future - Resolute efforts on dealing with the violent past are required in the region of the former Yugoslavia. <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/dealing-with-the-past-for-a-better-future-resolute-efforts-on-dealing-with-the-violent-past-are-required-in-the-region-of-the-former-yugoslavia>

⁹⁸ UNHCR, Universal periodic review - Croatia: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/hr-index>

POLITIČARI I ODNOS PREMA TRANZICIJSKOJ PRAVDI

ODNOS PREMA ŽRTVAMA

Politički predstavnici su tijekom 2024., posebice u predizbornim periodima, izravno doprinosili jačanju etničkih tenzija i promoviranju jednostranih narativa o ratu. Poticanje mržnje i netrpeljivosti, primjerice kroz izjave poput onih Mire Bulja i srpskog ministra Darka Glišića tijekom sukoba koji su vodili preko medija, dodatno komplicira odnose u regiji.⁹⁹ Međudržavne tenzije posebno su izražene tijekom predsjedničkih izbora i u političkim prepiranjima posebice hrvatskih političkih lidera s Aleksandrom Vučićem i njegovim suradnicima.

Hrvatski političari u protekloj godini nisu pokazivali dovoljno inicijative za jačanje regionalne suradnje, a mediji su izvještavali o čestom miješaju u unutarnju politiku BiH, posebice kroz politiku prema Hrvatima u toj zemlji.

Uz to, hrvatske institucije i politički predstavnici pokazuju manjak (političke) volje za razvojem ili financiranjem i podržavanjem inicijativa koje bi u hrvatskom društvu, posebice unutar multietničkih zajednica kao što je Vukovar, poticale socijalni oporavak i obnovu povjerenja.

Odlikovanje osumnjičenika za ratne zločine, neoduzimanje odlikovanja osuđenim ratnim zločincima hrvatske nacionalnosti te njihova glorifikacija u javnom prostoru, uključujući javne istupe političkih predstavnika koji im pružaju podršku, ozbiljno narušavaju proces suočavanja s prošlošću i jačaju društvene podjele. Ovakve prakse ne samo da potkopavaju načela tranzicijske pravde i vladavine prava, već i produbljuju osjećaj nesigurnosti, straha i nepravde među žrtvama ratnih zločina i njihovim obiteljima. Time se dodatno otežava proces društvenog oporavka, dok se istovremeno relativizira, poriče i ignorira odgovornost počinioca za zločine. Javni prostor bi trebao služiti promicanju istine, pravde i poštovanja prema svim žrtvama, no selektivna memorijalizacija, koja uključuje veličanje osoba osuđenih za teške zločine, sustavno održava društvene podjele i etničke tenzije.

⁹⁹ Index.hr (14. listopada 2024.) Vučićev ministar Bulju: Zavalit ću ti šamarčinu, zvonit će ti ta goveda glava Sinjem. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/vucicev-ministar-bulju-zavalit-cu-ti-samarcinu-zvonit-ce-ti-ta-govedja-glava-sinjem/2606501.aspx>

NAJNEGATIVNIJI TRENDOVI UOČENI TIJEKOM 2024.

1. NAPADI NA AKTIVISTE I ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA

Organizacije i pojedinci koji zagovaraju odgovorno suočavanje s prošlošću i društveni oporavak sve češće su meta verbalnih napada i prijetnji, pri čemu se njihovi napori sustavno marginaliziraju i diskreditiraju. Ove organizacije suočavaju se s pritiscima jer njihove inicijative ne odgovaraju dominantnom političkom narativu koji glorificira rat i militarizam.

2. PORAST NACIONALISTIČKE RETORIKE I POLITIČKE INSTRUMENTALIZACIJE PROŠLOSTI

S ulaskom DP-a u vlast, vidljiv je povećan intenzitet i količina nacionalističkog narativa koji dovodi do sve veće polarizacije društva i jačanje društvenopolitičkih tenzija sa susjednim državama, posebice Srbijom i BiH. Politizacija prošlosti rezultira selektivnim tumačenjem povijesti i isticanjem samo pobjedničkih i herojskih aspekti rata, dok se zločini i odgovornost vlastite strane te mirovne i antiratne inicijative ignoriraju ili relativiziraju.

3. NAPADI NA MANJINSKE MEDIJE I PRIJETNJE TJEDNIKU NOVOSTI

Tjednik Novosti, koji često propituje dominantne narative i izvještava o pitanjima važnima za manjinske zajednice, suočava se s kontinuiranim pritiscima, pokušajima cenzure i diskreditacije. Ovi napadi predstavljaju direktno ugrožavanje slobode medija, ali i sustavno gušenje alternativnih perspektiva i kritičkog preispitivanja prošlosti.

4. ETNIČKI MOTIVIRANI NAPADI I GOVOR MRŽNJE U JAVNOM PROSTORU

Napadi na pripadnike manjinskih zajednica, kao i govor mržnje kroz javne izjave i grafite bili su učestali u 2024. godini, pri čemu su institucije i politički predstavnici u vlasti propuštaju na iste reagirati kroz osudu, procesuiranje odgovornih i sankcioniranje. Uništavanje plakata SDSS-a, ali i billboarda u Zagrebu koji je podsjećao na zločin u Ahmićima,¹⁰⁰ jasno pokazuje otpor prema suočavanju s odgovornošću za ratne zločine i neprihvatanje inkluzivne memorijalizacije koja bi dovela do preispitivanja dominantnog narativa koji se većinski promovira u javnom i političkom diskursu.

5. MILITARIZACIJA DRUŠTVA I GLORIFIKACIJA RATA U MIRNODOPSKOM RAZDOBLJU

Trend militarizacije društva vidljiv je kroz uvođenje obaveznog vojnog roka u Hrvatskoj i Srbiji, kao i kroz jačanje naoružavanja najavljeno tijekom 2024. godine u Hrvatskoj, ali i Srbiji. Istovremeno, glorifikacija rata kroz medije, obrazovanje i javne događaje dodatno učvršćuje ratni narativ kao temeljni identitetski okvir, dok se mirovne inicijative i procesi poput mirne reintegracije i antiratnih pokreta sustavno zanemaruju jer su u suprotnosti s dominantnim narativom pobjede i militarizma.

¹⁰⁰ Inicijativa mladih za ljudska prava. (5. travnja, 2024.) Uništen plakat u Zagrebu koji podsjeća na žrtve ratnog zločina u Ahmićima. <https://yih.hr/hr/unisten-plakat-u-zagrebu-koji-podsjeća-na-zrtve-ratnog-zlocina-u-ahmicima>

6. OMETANJE INICIJATIVA ZA POMIRENJE I REGIONALNU SURADNJU

Politička instrumentalizacija odnosa s regijom dodatno produbljuje tenzije između Hrvatske, Srbije i Crne Gore, dok istovremeno nedostaju konkretni naponi za smanjenje sukoba. Primjeri poput zabrane polaganja vijenaca u Dunav pokazuju kako čak i kada postoji politička volja za preuzimanjem odgovornosti za zločine, određene strukture vlasti aktivno sabotiraju te inicijative.

7. POLITIČKA INSTRUMENTALIZACIJA REZOLUCIJA O SREBRENICI I JASENOVCU – PRODUBLJIVANJE MEĐUDRŽAVNIH TENZIJA I PREPREKE DRUŠTVENOM OPORAVKU

Usvajanje rezolucija o Srebrenici u UN-u i Jasenovcu u Crnoj Gori trebalo bi predstavljati korak prema priznavanju historijskih zločina, osudi negiranja genocida i promoviranju kulture sjećanja. Međutim, u regionalnom političkom kontekstu, ove rezolucije postale su sredstvo političke instrumentalizacije, što je dodatno produbilo međudržavne tenzije, umjesto da doprinese pomirenju i društvenom oporavku.

Usvajanje rezolucije o Srebrenici u UN-u izazvalo je snažne političke reakcije u regiji, posebno u Srbiji i Republici Srpskoj, gdje se ona tumačila kao pokušaj stigmatizacije srpskog naroda umjesto priznavanja odgovornosti konkretnih počinitelja. Umjesto da potakne otvoreniji dijalog o genocidu u Srebrenici, ova rezolucija postala je

instrument unutarnje politike. U Hrvatskoj se, dok se službeno podržava sjećanje na žrtve Srebrenice, istovremeno izbjegava suočavanje s vlastitom ulogom u ratu u BiH, posebice u kontekstu zločina koje su počinili pripadnici HVO-a. Na taj način podrška rezoluciji postaje selektivna i uvjetovana političkim interesima, a ne dosljedna politika tranzicijske pravde i regionalne suradnje.

Usvajanje rezolucije o Jasenovcu u crnogorskom parlamentu dodatno je zaoštrilo odnose unutar Crne Gore, ali i između Crne Gore, Srbije i Hrvatske.¹⁰¹ Dok je dio crnogorske političke scene ovu rezoluciju predstavio kao čin moralne obveze i historijske pravde, drugi su je koristili za unapređenje svojih političkih agendi, osobito u kontekstu odnosa prema Srbiji i Hrvatskoj. Hrvatski politički vrh burno je reagirao na izglasavanje rezolucije kompletno zanemarujući potrebu priznavanja žrtava i fokusirajući se samo na međusobne optužbe, pokušaje delegitimizacije političkih protivnika u regiji i prijetnje usporavanjem procesa pristupanja Crne Gore Europskoj uniji.¹⁰²

Osim što ovakav pristup ovim dvjema rezolucijama onemogućava otvoreni dijalog i suočavanje s prošlošću, on također blokira procese društvenog oporavka i ostavlja žrtve i njihove obitelji bez stvarnog priznanja i pravde. Umjesto da služe kao mehanizmi tranzicijske pravde, rezolucije postaju još jedan front u političkim sukobima, čime se gubi njihova izvorna svrha – priznavanje žrtava, osuda zločina i društveni oporavak u regiji.

¹⁰¹ Al Jazeera. Crnogorski parlament usvojio Rezoluciju o Jasenovcu, Dachauu i Mauthausenu. <https://balkans.aljazeera.net/news/2024/6/28/crnogorski-parlament-usvojio-rezoluciju-o-jasenovcu-dachauu-i-mauthausenu>

¹⁰² Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. Usvajanje rezolucije o Jasenovcu neprihvatljivo, neprimjereno i ugrožava odnose. <https://vlada.gov.hr/vijesti/mvcp-usvajanje-rezolucije-o-jasenovcu-neprihvatljivo-neprihvatljivo-neprihvatljivo-i-ugrozava-odnose/42652>

NAJPOZITIVNIJI TRENDOVI UOČENI TIJEKOM 2024.

1. RADIONICE I EDUKACIJE O TRANZICIJSKOJ PRAVDI I DOGAĐAJIMA IZ 1990-IH TE INICIJATIVE ZA POTICANJE MEĐUETNIČKOG DIJALOGA I SURADNJE

Sve veći broj radionica i edukativnih programa posvećenih tranzicijskoj pravdi i ratnim događanjima 1990-ih pokazuje povećanu potrebu za otvorenim razgovorom o prošlosti. Ove aktivnosti, koje najčešće organiziraju organizacije civilnog društva, pomažu mladima i široj javnosti da razumiju kompleksnost ratnih zbivanja, suoče se s historijskim činjenicama i razviju kritički pristup dominantnim narativima. **Uočile smo, također, da je sve veći broj mladih zainteresiran za teme tranzicijske pravde, odgovornog suočavanja s prošlošću i preispitivanja dominantnih ratnih narativa kojima su kontinuirano izloženi - kroz formalno obrazovanje, medijsko izvještavanje, ali i priče svojih obitelji i zajednice. Sve veći broj mladih uočava nelogičnosti u dominantnom ratnom narativu koji se propagira u javnosti te su motivirani tražiti alternativne narative koji bi te nelogičnosti mogle objasniti. Nelogičnost u dominantnom ratnom narativu koju su mladi detektirali je činjenica da se u isto vrijeme negira involviranost hrvatskog vojnog i političkog državnog vrha u ratu u Bosni i Hercegovini i financijski podržavaju bivši pripadnici HVO-a i njihove obitelji time što pripadnici HVO-a i njihove obitelji mogu ostvariti pravo na invalidsku ili obiteljsku mirovinu prema Zakonu o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji.¹⁰³**

Također, bitno je spomenuti i da su inicijative usmjerene na izgradnju povjerenja među etničkim skupinama sve češće. Programi koji potiču suradnju i dijalog između različitih etničkih ili nacionalnih grupa koje najčešće organiziraju organizacije civilnog društva, ali sve češće i studentske organizacije i fakulteti, doprinose rušenju predrasuda i omogućuju stvaranje otvorenijeg društvenog prostora za suočavanje s prošlošću.

2. KAMPANJE OSVJEŠĆIVANJA

Sve veći broj kampanja za podizanje svijesti o ratnim zločinima pokazuje da postoji javna potreba za transparentnim informiranjem o zločinima i njihovim posljedicama. Ove kampanje doprinose dekonstrukciji mitova o ratu, potiču raspravu o odgovornosti svih strana i omogućuju širu društvenu refleksiju o prošlosti. Kroz ovakve kampanje se u javnom prostoru povećava i prisutnost alternativnih narativa koji propituju dominantne interpretacije rata i promiču mirovne perspektive. To se očituje kroz veću vidljivost mirovnih inicijativa, umjetničkih i kulturnih projekata koji tematiziraju ratne zločine i potrebu za pomirenjem.

103 Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. <https://sredisnjikatalogrh.gov.hr/sredisnji-katalog/pravni-propisi/detalji?query=Zakonu%20o%20hrvatskim%20braniteljima%20iz%20Domovinskog%20rata%20i%20C4%8Dlanovima%20njihovih%20obitelji&c-b=2&page=1&id=2632755>

3. PODRŠKA MINISTARSTVA KULTURE I MEDIJA SRPSKOJ ZAJEDNICI

Kroz sufinanciranje preuređenja i otvaranja Srpskog kulturnog centra u Zagrebu te početka izgradnje jednog u Rijeci, Vlada RH pokazala je znak podrške srpskoj zajednici u Hrvatskoj. Ministarstvo kulture i medija je, također, sudjelovalo na otvaranju centra i podržalo njegov rad. Ovaj potez može biti važan signal prema jačanju prava manjinskih zajednica i integraciji kulturnih identiteta u širu društvenu sliku Hrvatske.

4. DIJALOG O TRANSGENERACIJSKOJ TRAUMI

U javnom diskursu je tijekom 2024. godine bila sve prisutnija tema transgeneracijskoj traume - psihološkim posljedicama rata na generacije koje nisu direktno sudjelovale ili iskusile sukobe, ali su pod utjecajem obiteljskih i društvenih posljedica rata. **Nerazriješena trauma može se prenijeti ne samo na drugu, već i na treću generaciju koja nije osobno iskusila ili svjedočila ratnom nasilju. Svijest o načinu na koji transgeneracijska trauma utječe na pojedince i na društvo je izuzetno bitna u procesu razvoja, implementacije i adaptacije mehanizama tranzicijske pravde. Transgeneracijska trauma je još jedan argument koji dokazuje važnost implementacije efektivnih mehanizama tranzicijske pravde koji će, osim ratnu generaciju, targetirati i njihove potomke i posljedice ratnog nasljeđa koje nastavljaju utjecati i na njih.**

Uslikala Sanja Bistričić Srića u Medarima.

TRANZICIJSKA PRAVDA U HRVATSKOJ TIJEKOM 2024. GODINE

Ovaj izvještaj nastao je s ciljem razvijanja i pilotiranja metodologije za sustavno praćenje i evaluaciju implementacije različitih mehanizama tranzicijske pravde u Hrvatskoj što je proces koji je zadnjih godina nedostajao. Inicijativa mladih za ljudska prava prepoznala je potrebu za sveobuhvatnim nadzorom i praćenjem tranzicijskih procesa u zemlji, budući da su analize zadnjih godina uglavnom bile parcijalne i nisu pružale cjelovitu sliku o stanju određenih mehanizama, ali i tranzicijske pravde općenito. Nedostatak sustavnih izvještaja o provedbi ovih mehanizama otežavao je razumijevanje ključnih izazova i ograničavao mogućnost razvoja politika koje bi unaprijedile procese suočavanja s prošlošću. Ocijenile smo da je ovakvo detaljno i sveobuhvatno praćenje implementacije procesa tranzicijske pravde apsolutno nužno uzevši u obzir da je suočavanje s prošlošću u Hrvatskoj od kraja rata u velikoj mjeri obilježeno političkim instrumentalizacijama i manipulacijama, selektivnim tumačenjima povijesti te manjkom institucionalne odgovornosti.

Kako bi se osigurala sveobuhvatnost praćenja, razvijena je metodologija temeljena na međunarodnim standardima, akademskim istraživanjima i iskustvima organizacija civilnog društva. Proces praćenja uključivao

je sustavno praćenje i pretraživanje izvora, uključujući medijske izvještaje, akademske radove, službena izvješća te uvide dobivene tijekom Inicijativnog terenskog rada. Podaci su kategorizirani prema pet stupova tranzicijske pravde: 1) utvrđivanje i promocija istine, 2) procesuiranje odgovornih za kršenja ljudskih prava, 3) reparacije, 4) institucionalne reforme kao garancija neponavljanja i 5) društveni oporavak i obnova povjerenja. Svaki stup analiziran je s ciljem detektiranja dominantnih trendova i uzoraka koji oblikuju tranzicijsku pravdu u Hrvatskoj.

Metodologija praćenja temeljila se na sustavnom analiziranju dostupnih izvora nakon čega su prikupljeni podaci kategorizirani prema ključnim stupovima tranzicijske pravde, pri čemu je naglasak stavljen na detekciju trendova i uzoraka koji oblikuju način suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj. Analiza je pokazala da, iako postoje određeni pozitivni pomaci, brojni problemi i dalje onemogućuju dosljednu provedbu tranzicijske pravde, posebice u pogledu procesuiranja odgovornih za ratne zločine, promocije dominantnih ratnih narativa, odnosa prema žrtvama i nacionalnim manjinama te političkih praksi koje koriste ratnu prošlost za polarizaciju društva.

UTVRĐIVANJE I PROMOCIJA ISTINE

Analiza ovog stupa pokazala je snažne političke utjecaje i selektivne interpretacije ratnih događaja u kojima se povijesni narativ dominantno potvrđuje kroz prizmu pobjedničkog i viktimizacijskog diskursa. Istaknuti problemi uključuju politizaciju komemoracija pa se ratni događaji poput obljetnica Vukovara i Oluje koriste kao sredstva političke mobilizacije i društvene polarizacije, umjesto da služe kao platforme za inkluzivno i odgovorno sjećanje.

Također, alternativni narativi koji propituju jednostrane interpretacije rata često se marginaliziraju ili diskreditiraju, a onima koji ih pokušavaju plasirati u javnosti se prijeti i napada. Napadi na medije, organizacije civilnog društva i novinare, kao i sustavno ignoriranje ili cenzuriranje inicijativa koje pozivaju na kritičku analizu prošlosti i/ili promoviraju mirovne narative, pokazuju nizak stupanj pluralizma u javnom diskursu o ratu. Dodatno, govor mržnje u javnosti, na društvenim mrežama i u javnom prostoru (npr. grafiti) ostaje neosuđivan i nesankcioniran.

Međutim, postoje i pozitivni pomaci. Povećanje prisutnosti alternativnih narativa u javnom prostoru kroz kontinuirani rad organizacija civilnog društva te pojedinih novinara i nezavisnih medija, omogućuje širu raspravu o ratnoj prošlosti i otvara prostor za inkluzivnije sjećanje.

Pravosudni aspekt tranzicijske pravde

PROCESUIRANJE ODGOVORNIH ZA RATNE ZLOČINE

ostaje jedno od najproblematičnijih područja, pri čemu se sporost sudskih procesa, netransparentnost, manjak regionalne suradnje i političko miješanje u pravosuđe ističu kao ključni problemi. Istaknuti trendovi uključuju suđenja u odsutnosti, što dodatno narušava pravnu sigurnost i povjerenje u sudske postupke. Također, neadekvatna regionalna suradnja, posebice sa Srbijom i BiH, otežava procesuiranje ratnih zločina.

Posebno zabrinjava trend odlikovanja vojnih postrojbi čiji su članovi osuđeni za ratne zločine te neoduzimanje odlikovanja osuđenim ratnim zločincima, čime se stvara dojam kulture nekažnjivosti i umanjuje odgovornost za ratne zločine. Dodatno, glorifikacija osuđenih ratnih zločinaca u javnom prostoru i od strane političkih predstavnika dodatno otežava proces suočavanja s prošlošću i stvara osjećaj nepravde i nesigurnosti među žrtvama i njihovim obiteljima.

Pozitivni pomaci uključuju sustavno praćenje suđenja za ratne zločine od strane organizacija civilnog društva, kao i odbijanje prijevremenog puštanja na slobodu osuđenih ratnih zločinaca, što pokazuje određeni napredak u zaštiti standarda tranzicijske pravde.

REPARACIJE

Unatoč postojanju zakonskih mehanizama za ostvarivanje prava civilnih žrtava rata, njihova provedba ostaje diskriminatorna i neujednačena, posebno u slučaju žrtava srpske nacionalnosti. Reparacije i dalje ostaju neujednačeno provedene, s posebnim izazovima u ostvarivanju prava srpskih civilnih žrtava rata. Istaknuti problemi uključuju pristrane i etnički motivirane procese dodjele reparacija (posebice, ponovno, u slučaju žrtava srpske nacionalnosti). Pozitivni pomaci uključuju pokretanje dijaloga o neadekvatnoj implementaciji tog zakona, kao i povećanu svijest o potrebi uključivanja žrtava seksualnog nasilja u reparacijske programe.

INSTITUCIONALNE REFORME KAO GARANCIJA NEPONAVLJANJA

Republika Hrvatska još uvijek nije adekvatno provela ključne reforme koje bi služile kao garancija neponavljanja sukoba i kršenja ljudskih prava. Ističu se problemi nedostatka političke volje za reformu obrazovnog sustava, jednostrane i pristrane interpretacije povijesti u školskom kurikulumu, izostanak sankcija za govor mržnje te negativne implikacije primjene Zakona o o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji na osuđenike za ratne zločine. Istaknuti pozitivni pomaci uključuju usvajanje Operativnog programa za nacionalne manjine za razdoblje 2024.–2028., kao i povećanu vidljivost kritika neadekvatne implementacije reformskih politika kao što je reforma obrazovanja.

DRUŠTVENI OPORAVAK I OBNOVA POVJERENJA

Društveni oporavak ostaje najteže pogođeno područje, pri čemu se produbljivanje društvenih podjela kroz politizaciju ratnih tema, napadi na pri-padnike nacionalnih manjina, porast nacionalizma i antidemokratskih trendova te glorifikacija militarizma i pojačano naoružanje ističu kao ključni problemi. Istaknuti trendovi uključuju kontinuirano podgrijavanje trauma kroz glorifikaciju rata i odbijanje suočavanja s odgovornošću za ratne zločine, kao i sustavno onemogućavanje inicijativa koje potiču društveni oporavak i odgovorno suočavanje s prošlošću. Pozitivni aspekti uključuju povećanu prisutnost edukacija o tranzicijskoj pravdi i međuetničkom dijalogu te dijalog o transgeneracijskoj traumi.

Analiza prikupljenih podataka o provedenim mehanizmima pokazuje da je tranzicijska pravda u Hrvatskoj suočena s brojnim izazovima, uključujući političku instrumentalizaciju, manjak političke volje za reforme i selektivan pristup prošlosti. Istovremeno, naponi organizacija civilnog društva, kritički angažman dijela medija i pojedinačne institucionalne inicijative pokazuju da postoji prostor za napredak. Sustavno praćenje i dokumentiranje implementacije mehanizama tranzicijske pravde ključni su za razumijevanje problema, ali i za pronalazak rješenja koja će omogućiti pravednije i inkluzivnije suočavanje s prošlošću. Nastavak praćenja implementacije mehanizama tranzicijske pravde u Hrvatskoj stoga je neophodan kako bi se osigurala dugoročna evaluacija tranzicijskih procesa i njihova prilagodba stvarnim potrebama žrtava i društva u cjelini.

